

A klerikalizmus programbeszéde.

Ezer év előtt gróf Zichy János ekképp beszélhetett volna: „Adjátok gyermekeiteket a római katolikus egyháznak, mert legjobb meggyőződésem szerint ez az egyedül üdvözítő anyaszentegyház. Ha netalán valaki ellenszegülne, máglyára vele, mert az ő boldogsága azt parancsolja, hogy inkább égjen el teste lassú tűzön, mint-hogy a lelke a kárhozat örök lángjaiban vergődjék.” Ez a beszéd nem lett volna értelmes, de érthető lett volna. Az emberevőnek is megvan a maga világnézete.

Az erre következő évezred alatt az emberi technika többet váltott be, mint amennyit a mennyek ígértek. A Teremtő kiszorult a teremtésből és a káosz statisztája lett belőle. Csodáinkat a megértés ihleti, nem a megnemértés alázata. Az egyház túlvilági latifundiumait a lélek ínségesei javára parcellázta és szerény földi nagybirtokokat nyert értők cserébe.

Be kell látnunk, hogy ezzel a mindenkori Zichyek helyzete lényegesen megnehezült. Aki mindenét az Égre bízta, az könnyen agitálhatott túlvilági vállalkozások mellett. De aki tudja, hogy az Ég tőkéje földi részvényekben fekszik, az szédelgő, ha másokat olyannal biztat, amiben maga nem bízik. A régi Zichy Jánosok tudatlanságán épül fel a mai Zichy Jánosok számítása. A régi egyház erkölcein épül fel a mai egyház erkölcstelensége.

Gyávaság és rosszhiszeműség a valláserkölc alapjai. A hit elméleteivel senki sem érvel mellettük, mert azokat az egyház gyakorlata megcáfolta. Az egyház, mint legfőbb jó, elbukott. Amit a tudatlanság végcélnak mondott, abból a gyávaság most eszközt csinál, hogy megmenthesse azt. „Az állam a legfőbb jó, de az egyház az ő fentartója” – így beszél ezer év után gróf Zichy János.

Az egyházat fentartó államot saját minisztere szájából nyíltan meri gúnyolni az államfentartó egyház.

Az egész világtörténelem tanúja az állam és az egyház öldöklő harcának. Csak az egyik fél bukása biztosított nyugalmat a másiknak. Amikor az egyház volt a gyöngébbik, akkor az egyház és az állam elválasztása volt a pápaság jelszava. Csak amikor az államot hatalmába kerítette az egyház, azóta nem akart tőle elválni. Amióta pedig végleg eltartatja magát az államtól, azóta lett belőle „államfentartó egyház”.

Az államfentartó egyház láthatatlan ruháiban csak addig pompázhatik, amíg a mesebeli suszterinással nem találkozik.

„Államfentartó egyház?!”

Az egyház nem fizet állami adót, de az állam fizet egyházi adót. Vagy nem egyházadó – kérdi Andersen suszterinasa a minisztertől – az a temérdek millió, amelyet az állam évenként az egyháznak fizet?

Az egyház nem állít hadsereget az állam védelmére, de az állam hadsereget állít ki az egyház védelmére. Avagy – kérdi a suszterinas a minisztertől – nem szekularizált-e volna már százszor az éhség ebben az országban, ha a mannicherek szócsövéből nem hallatszanék égi intelem?

Az egyház politikai pártja az állam törvényei ellen büntetlenül tüntet, de aki az egyház törvényei ellen tüntet, azt az állami igazságszolgáltatás megbünteti.

Az egyház nyíltan harcol az állami oktatás ellen, polgárháborúval fenyegeti meg az államot, ha terrorizmusa elől meg nem hátrál és bármikor kész a babonák és aljas szenvedélyek zsilipjeit megnyitni, ha az állam őt tovább is megtűrni és kitartani nem akarná

A klerikalizmus erkölcsi züllése nehéz feladatokat ró reánk, ellenségeire. Meggyőzni azokat, akiknek nincsen meggyőződésük, erkölcsi teljesüléssel megcáfolni azokat, akiknek nincsenek erkölcsi igényeik – lehetetlenség. Egy világnézetet várunk és kertelő frázisokat kapunk. A hit meggyőződésével szeretnénk szemben állani és taktikai kicsinyességekkel találkozunk. A közoktatásügyi miniszter vallásügyi ikertestvére mögé bújik és amikor ezt felelősségre vonók, egy láthatatlan testület felelőtlen küldöttévé alakul át. Mindannyiszor pártközi tapsokat arat – az Omge pártközi tapsát. Az Omge ismeri a valláserkölc titkos nyelvét. Magyar legyen az oktatás! – ez biztosítéka annak, hogy az ország nemzetiségi fele ezentúl sem fog írni-olvasni tudni. Pozitív hiten épüljön fel az iskola! – ez megnyugtató azoknak, akik az iskolától a nép tudatlanságát féltik. Az államfentartó egyház égisze alatt álljon a közoktatás! – az Omge, akit írói álnevéen szólított ezzel a miniszter, megnyugvással veszi tudomásul, hogy a magyar közoktatás megakadályozásában továbbra is szabad keze lesz...

Mi szabadgondolkodók csak pirulva szemlélhetjük ezt a látványt. A népoktatás ügye, mint a hatosos munkabérek politikája, a tanítás kizárólagos magyar nyelvűsége mint a vármegyei kitarítottaknak odavetett konc, az egész „valláserkölc” mint egy érdekszövetség titkos nyelve... Szinte kétségbeejtően alacsonyra sülyedtek ellenfeleink.

A klerikalizmus programbeszéde a valláserkölc csődje volt. y.

Új Dózsa és új Zápolyák.

Az Európához törleszkedő Magyarország testéről egy lázas, vihari villámlásként rövid és vakító pillanat leszakította a jogállam, a törvényesség kölcsönzött köntösét és előttünk állt megdöbbenő meztelenségében a nagy valóság: urak és parasztek késhegyig és revolvergolyóig gyilkosodó harca. Lejátszódott megint a magyar tragédia: a parasztek fellázadt, az urak leütötték. Egyes embereknek, faluknak, megyéknek, az egész ország paraszti népének a mindegyre ismétlődő és mindegyre ebben a rémes, véres sablonban ismétlődő története ez. A magyar történelem Dózsa Györgyök és Zápolya Jánosok története. Szinte szomorú egyhangúsággal következnek: 1437-ben Kardos Jakab a vezér, fellázad, kivégzik; 1514-ben Dózsa György a parasztkirály és tüzes trónra ülteti Zápolya; 1573-ban Gubecz Máté áll a parasztek élén, neki is tüzes trónust állít az uralom bosszúja; 1735-ben Szegedinácz Jovánovics Péter a jobbágy vezér s válogatott kínzásokkal végzik ki a győztes urakat (a népe bizalmasan Pero-nak hívta, ahogy Achimot is Andrisnak becézték a parasztszereplőit); 1753-ban a mezőtúri Törő Pál és a vásárhelyi Pető Ferenc lázongását követi a vezérek legördülő feje; 1784-ben Horát és Kloskát törlik kerékbe; 1831-ben a felvidéki parasztlázadást fojtják paraszterbe az urak, hogy már a királynak kellett tiltó szóval a vérfolyamot megállítania. Nemcsak jobbágyverejték, de jobbágyvér is öntözte ennek az országnak minden földdarabját. És az úr úr maradt mindig és mindenütt, néhány hétig vagy hónapig lázadt, harcolt a parasztek, hogy aztán botos, kaszás hada elbukjék a páncélos, kardos, pisztolyos úri haddal szemben. És a bukás után megszülettek a legendák. Nemcsak a nép szerető, babérral koszorúzó meséi elesett hőseikről, de az úri legendák a gaz parasztek kegyetlenségeiről, vérszomjúságáról, hajmeresztő gyilkosságairól, rablásairól, gyújtogatásairól. Megszületett most is a nép gyönyörű verse: „A város szíve tegnap megrepedt ...” És kikeltek az úri rágalom meséi is és már nagyítódik, feketítődik a lepuffantott parasztkéz képe, hogy milyen gonosz, izgága, mindenre rátörő, brutális vadállat volt, mint nem kímélte se a szüzeket, se a köz pénzt, mint árulta el barátait, mint cimboráit az ellenségeivel. A diadalmas urak írástudói írták meg mindig a harcok történetét, nem csoda hát, ha a történelmi íráskönyvekben ezek a küzdelmek a lovagias nemesség és a vadállati indulatú parasztság viaskodásai. Ha Áchim András, az alföldi parasztkéz nemesi családból lett volna, akkor róla is megírta volna a jövő Pallas-lexikon bornírtága, mint ahogy megírta Dózsa Györgyről, a székely nemes parasztkézről: „A híres, nevezetes, régi nemesi Dózsa-családra György nevű tagja hozott szégyent.” De azért Dózsa emléke megérte, hogy Petőfi szobrot akart neki állíttatni, hogy Arany János eposzban akarta megírni a forradalmát.

Békéscsaba. Hogy félrelátták az újságok ennek a falu-városnak a képét és helyzetét. Úgy nézték az Áchim-tragédia jeleneteit, mintha itt a nagybirtok és a parasztság, a latifundium és a földre éhes szegénység országos birkózásának a színjátéka peregne le előttük. És nem vették észre, mennyire nem a föld, de a város kérdései fűtötték Csabán a szenvedélyeket. Városi életet élt ez a nagy falu-város és utcáinak, piactereinek, tanácsstermeinek a harcai mintha a reformáció városi harcait másolták volna. Három osztály, három párt áll itt szemközt egymással. A „hivatalnok”-párt, a város hivataloskodó dzsentri urainak a pártja, akiknek háta mögött ott áll az egész vármegye dzsentri urasága. Ennek a pártnak az önkényuralmával, kíméletlen, kapzsi patrícius göggyével szállott szembe a város egész többi lakossága. Egyetlen nagy plebejus táborba tömörült a polgárság, az értelmiség, a parasztság. És a harcuk diadalmas is volt. A modern polgárság Zsilinszkyék alatt, a parasztság Áchim vezérségével olyan keményen küzdött vállt-vállnak vetve, hogy kivetették uralmából a patrícius-dzsentrit. Követeléseik nem is annyira köz nélkül való gazdasági kívánságok, mint inkább városalkotmányi dolgok voltak. Ellenőrizni akarták a városi igazgatást, részesedni akartak a községi képviselőben, követelték a patrícius rokonsági protekciónak és az egyes családok szinte öröklődő uralmának megszűnését. És el is érték, hogy az egész plebejusság legfelső rétegeinek, a modern burzsoáziának, az értelmiségnek és kispolgárságnak a vezérei elfoglalták mindenfelé a hatalmi pozíciókat. Zsilinszky lett az országgyűlési képviselő, egy másik Zsilinszky lett az egyház feje, a Zsilinszky - hívek szava döntött a képviselőtestületben.

De az uralomrakerülés után bekövetkezett a törvényszerű szakadás a plebejus-táborban. Minden korban és minden osztályküzdelmekben, ha két osztályt együvé sodor a harcok szele, az első diadal után megint kettéválnak a szövetséges társak és csak annál vesztebb erővel rontanak egymásra. így történt Békéscsabán is. A maga alsóbb állásánál fogva radikálisabb, demokratább és forradalmibb parasztság csakhamar nem volt megalégedve a város új uraival sem és önálló, a polgári értelemben radikális, reformer és szabadgondolkodó Zsilinszky-politika ellen szegeződő politikát kezdett. Ennek az új, parasztpolitikának vezére és szervezője lett Áchim András. Ez az új, parasztpolitika természetesen elsősorban azt hangsúlyozta, ami elválasztotta nemcsak a hivatalnok-párttól, hanem a Zsilinszky-párttól is. A maga paraszt mivoltát fordította kifelé az urakkal, az urak valamennyi pártjával szemben. Már nemcsak a város igazgatásának a kérdése, de a földosztás jelszava is felütötte a fejét. Erős izgatás, kemény, szoros szervezkedés fogta össze az új parasztpártot – és Áchim tartotta kezében a gyeplőt. Megindult az új hadjárat, hogy kiverjék minden hatalmi pozíciójából most már nemcsak a dzsentrit, de válogatás és megkülönböztetés nélkül mindenkit, aki nem paraszt, aki úr. És a paraszthad győztesen került ki nem egy csatából. Az országgyűlési képviselőiséget kicsavarták Zsilinszky kezéből és Áchim került fel a

parlamentbe. Az egyházi kormányzat vezetését is megostromolták és csak Szeberényi Zs. Lajosnak, a különben szociálreformer luteránus papnak a választási trükkjei akadályozták meg, hogy már első rohamra is bevegyék. Most egy éve a községi képviselő-testületben is megszerezte a többséget a parasztpárt.

Immár úgy látszott, hogy egész Békéscsaba élete minden vonatkozásában Achim parancsoló szava alá kerül. És a paraszt-”rémuralom” ellen csakhamar összefogott a dzsentrí és a polgárság, egy táborba kényszerült a gyűlölt, korrupt, katolikus patricius-osztály és a paraszti eredetű, a koalíció idején a hazafiak gárdájától bojkottált luteránus Zsilinszky-család. Megkezdődött a nagy döntő küzdelem, melyben urak és parasztok állottak szemben. És nem volt többé válogatós az eszközökben és nem volt többé kímélet az egyik részen sem. Irtották, gyalázták egymást. Nem volt gyűlés, tanácskozás, hogy verekedés, veszekedés nélkül végezhetek volna. Megszűnt a közélet. Az osztályok harcából következő kompromisszum-eredők nem jöhettek létre, vad elkeseredés, céltalan anarchia lett úrrá az embereken. Gyilkos, levezetésre nem találó gyűlölet ette magát egyre mélyebbre a küzdő felek lelkébe és semmi se jellemzi jobban az osztályharc kiélesedését, mint az úri fiúnak kijelentése, hogy Csabán pisztoly nélkül nem volt bátor-ságos az utcára merészkedni, meg a népvezérnek az a mozdulata, melylyel eltiltotta maga mellől a békéscsabai orvosokat, hiszen azok is az úri osztályból valók és bizonyára csak ártnának neki. Így nézett farkasszemet Békéscsabán úr és paraszt. És a százados ellentétnek „itt is az lett a megoldása: az úr leütötte a fellázadó parasztot. Achim véres teste elvágódott és katonaság, csendőrség szállta meg a várost. És megint igazság a Dózsa lázító szava az urakról a parasztokhoz: „Ünnepje gyász tinéktek.” Békéscsaba parasztnépére mélységes, néma gyász és suttogó megdöbbenés borult és a város urai hangos cigányzene mellett mulattak nyitott ablakoknál a véres vasárnap éjszakáján. A parasztságra ránehezedik a csendőr és katonasereg és csak néma Írással meri a kerítések falára írni mementóját a gyilkosokhoz: „Felakasztani!” Az urak pedig kalaplevegő tiszteletadással kísérik a gyilkos Zsilinszky-fiukat a börtönbe vezető vasúthoz. Két áthidalhatatlan világ tornyosodik egymással szemben.

Parasztnép. Közömbös, kínba, bajba belefásult parasztnép, ba cselekvésre, politikára lendülnek, eljutnak néhány kemény harci tethöz, eljutnak pillanatnyi sikerekhez, végigdúlnak az ellen-ségeiken, de igazi, programmba futó, országos osztálypolitika magasságaiba még eddig sohasem emelkednek. Helyi ügyek, a maguk falujának, városának a kisebb-nagyobb dolgai kötik le az érdeklődésüket. Nem tudnak tovább látni a városuk határánál és nem tudnak országos akcióra egybekapcsolódni. Minden parasztlázadást úgy vertek le eddig, hogy a vidékenként külön-külön szervezkedő parasztságot külön-külön szórták szét. Ez a helyi bornírtság zárta el Achim politikájának a szemhatárát is. Ahelyett, hogy a parasztság nagy, országra szóló érdekeit képviselte volna,

agitátori erővel, nagystílú szervező munkával egybekovácsolt pártját csak a helyi politika semmis harcaiban, jelentéktelen eredményeiben fárasztotta, lankasztotta el. Nem is volt igazi országos programja és ami követelése volt, az sem mindig igazán haladó és végigvihető követelés volt. Nem egyszer került így ellentétbe a csabai parasztság a társadalmi fejlődés törvényeivel. Most is Békéscsaba várossá emelésében a radikális polgári Zsilinszky-párt képviselte a haladást, a várossá fejlődést Áchimék maradi falusiasságával szemben. Nem tudják a parasztszok igazán, hogy mit akarnak és hogyan akarják és nagyon sokszor forradalomba csapó elkeseredésük mögött a tehetetlenség, a céltalanság utolsó próbálkozása van. Soha sem tudnak eljutni egy más és holnapot nagy ívben összefogó világnézet ormaira, mint az ipari proletárság. Dózsa felkelőinek vörös keresztet fehér zászlaja csak oly tétován, kapkodón haladt a sereg élén, mint az Áchim vérfoltos, fehér ingéből bontott lobogó.

Szinte megdöbbenő, mint másolják a békéscsabai harcok kicsinyben a nagy német parasztforradalom és a reformáció harcait. Mikor a parasztság a maga lábán kezd járni a küzdelmek sodrában, mikor a polgárság látja, hogy nemcsak a nemesség ellen, de ellene is szegeződik a nagy paraszttenger áradása, akkor az addig forradalmár polgárság meggyávul és reakcióssá lesz. A német reformáció forradalmának nagy kezdője eleinte a parasztszok mellett szól és ír, de aztán még a pápánál is kegyetlenebbül szidalmazza őket. Elfelejt minden régi ellenségeskedést és egy táborba int mindenkit, urat, polgárt, fejedelmet „a gyilkos és rabló paraszthordák ellen”. A lutheránus és szintén polgári reformer Zsilinszkyék is egy darabig a parasztszok mellett küzdenek, „hogy azután hadjáratot indítsanak Achim és a parasztpárt ellen. És íme, még a szavaknak, az egyéni tetteknek is milyen történelmi törvényszerűségű ismétlődése. Luther így prédikál a parasztszok ellen: „Szétaprítani, megfojtani, leszúrni, nyíltan és titkosan, ki hol tudja, agyon kell őket verni, mint a veszett kutyákat. Rajta tehát kedves uraim, szúrjatok, vágjatok, fojtsatok, ha meghaltok ebben a küzdelemben, üdvösebb halált sohsem kívánhattok magatoknak.” Aztán másutt: „A bölcs azt mondja: cibus, onus et virgam asino – ételt, terhet és virgácsot a szárnak – a parasztszoknak zabszalma kell, mert esztelen és a szóra nem hallgat, azért a virgával, a puskával kell vele elbánni. Imádkozni kell értük, hogy engedelmeskedjenek, ahol ez nem használ, ott semmi könyörület. *Csak eresszék közéjük a golyókat*, különben még ezerszerte több bosszúságot okoznak.” Zsilinszkyék közéjük eresztették a golyókat és ahogy a német parasztszok elvérzett uraival szemben, úgy vérzett el Áchim András és, ugyilátszik, vele a csabai parasztpárt is. Ez a parasztszokmozgalom rendes sorsa. A parasztszoknak a dolgok mai rendjében nincsen kiútja a bajaiból és hiába vergődik mindent megpróbálva. Lehanyagló osztály, egyre inkább félreesik a fejlődés országutjáról és csak a mai rend újjáalkotása, a parasztszoknak a mai mivoltában megszűnése hozhat irt fájó, nyitott sebeire. *Pogány József.*

Goethe világfelfogása.¹

I.

Hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy ugyanazok az emberek, kik politikai nézeteikben konzervatívok, egyszersmind világfelfogásukban is eltérnek azoktól, akik politikai elveikben radikálisak vagy csak progresszívek is. Ha ma seregszemplét tartunk egyrészt a konzervatívok, másrészt a progresszívek és radikálisok tábora fölött, az első táborban fogjuk találni mindazokat, akik – okosan felismerve, hogy a vallás a legjobb konzerváló eszköz, a legkitűnőbb narkotikum az összes társadalmi nyomorúságok számára – a pozitív vallások tanítását, a valláserkölcsei világfelfogást tartják a legmagasabb igazságnak, míg az ellenkező táborban lesznek mindazok, akik a világot és az életet a vallás misztikus homálya helyett a tudomány világossága mellett nézik, kik a túlvilág helyett ezt a földi életet tartják értékesnek, akik a *memento mori* helyett egy új jelmondatra: a *memento vivere*-re tanítják az embereket. Így azután a konzervatív szó szinte önkéntelenül asszociálódik elménkben a klerikalizmussal és a valláserkölcsei világfelfogással épp úgy, amint a radikalizmus és a progresszív törekvések a természet-tudományi világnézettel és a szabadgondolkodással.

Goethe példája mutatja azonban, hogy ez az összefüggés nem szükségképpi.

Goethe politikai nézeteiben határozottan a konzervatív irány felé hajlott. Nem azon konzervativizmus felé ugyan, mely a népet tudatlanságban, nyomorban, kultúra nélkül akarja tartani, de mindenestre azon konzervativizmus felé, mely a népnek minden jót *felülről* akar adni. A francia forradalom konvulzióinak hatása alatt Goethe ellensége volt minden demokratikus kormányzatnak, parlamentarizmusnak, sajtószabadságnak s általában a népuralom minden megnyilatkozásának.

A felvilágosodott abszolutizmus, úgy amint azt Mária Terézia, II. József és Nagy Frigyes felfogták, volt Goethe politikai ideálja.

„A fennállót fentartani és forradalmi mozgalmaknak elejét venni” – mondja Goethe – ebben elvileg egyetértek a konzervatívokkal, de nem értek velük egyet az eszközökben. Ok ugyanis a butaságot és a sötétséget hívják segítségül, én ellenben az értelmet és a világosságot.”²

Ezzel Goethe maga megmondotta, hogy a sötétség és világosság küzdelmében hol van az ő helye. Máshová, mint a világosság táborába Goethe nem tartozhatott, bizonyosság erre egész élete és minden sor írása. Olyan ember, mint ő, akiben oly erősen élt az igazság szeretete és a hazugság gyűlölete, aki azt mondotta,

¹ Részlet, szerzőnek a Társadalomtudományok Szabad Iskolájában tartott előadásából.

² Dr. Albert Bielschowsky: Goethe. Sein Leben und seine Werke. München, 1908. II. köt. 469. old

hogy „az igazságot folyton kell prédikálni, mert a hazugságot is folyton prédikálják körülöttünk,¹ aki még az esztétikai szépnek fogalmát is a természettudományi igazság fogalmából vezette le² – ilyen ember még akkor sem csatlakozhatott volna a sötétség táborához, ha a hazugságot hasznosabbnak tartotta volna is bizonyos politikai célok elérésére, mint az igazságot.

„Semmi sem nagy, csak az igazság” – írja Goethe – „és a legkisebb igazság is nagy. *A káros igazság is hasznos, mert csak pillanatnyilag lehet káros, de azután más igazságokhoz vezet, melyek mindig hasznosak és pedig nagyon hasznosak lesznek. És megfordítva: a hasznos tévedés is káros, mert csak pillanatnyilag lehet hasznos és más tévedésekre visz, melyek mindig károsak.*”³

Ilyen pillanatnyilag talán hasznos, de végeredményben káros hazugságot látott Goethe a pozitív vallásokban és különösen azon vallási tanításban, mely a túlvilágra való folytonos utalással akarja szemünk előtt eltakarni és másodrangú fontosságúvá sülyeszteni a földi életet.

Innen mélységes ellenszenve a keresztény világfelfogás aszkézise ellen, melyben erre a túlvilágra való utalásnak és a szupernaturalizmusnak legerősebb megtestesülését látta. Goethe felfogása szerint az aszkézis, a természetfelettire és a túlvilágra való folytonos hivatkozás már betöltötte hivatását. Egy új Krisztusra van szükségük az embereknek, aki őket ismét visszavezeti erre a földre és megtanítja őket az élő természetet és ezt a földi életet nagynek, szépnek és értékesnek látni.

„Miként régi időkben – írja Goethe –, midőn az emberek a földön feküdtek, jótétemény volt számukra a menyországra utalni és őket a szellemire figyelmessé tenni, úgy most még sokkal nagyobb jótétemény őket a földre visszavezetni és leláncolt léggömbjeik rugalmasságát kissé csökkenteni.”⁴

„A Krisztusról szóló mese az oka annak – írja Herdernek egyik levelében –, hogy a világ még tízezer évig állva maradhat és az emberek még mindig nem fognak észretérni.”⁵

„Nyomorúság nézni – mondja ismét másutt –, mennyire kapnak az emberek csodák után csak azért, hogy esztelenségükben és butaságukban megmaradhassanak és hogy magukat a józan ész és az emberi értelem fölénye ellenében megvédhessek.”⁶

Olaszországi utazása közben pedig ezeket a keserű szavakat írja naplójába:

„Kevés köszönetre számíthat az ember embertársai részéről, ha belső szükségletüket felemelni, nekik saját magukról nagy fogalmat

¹ Goethes Gespräche mit J. P. Eckermann. Insel Verlag. II. köt. 72. old.

² „Es ist in der Natur nichts schön, was nicht naturgeschichtlich als wahr motiviert wäre.” U. ott. I. köt. 250. old.

³ Goethes Briefe. Verlag J. G. Cotta, Stuttgart u. Berlin. II. köt. 286. old. An Frau von Stein, Neapel, d. 1. Juni 1787.

⁴ An Knebel. Weimar, 17. November, 1784. Goethes Briefe, II. köt., 177. old.

⁵ An Herder. Neapel, 4. Sept. 1788. Goethes Briefe, III. köt., 8. old.

⁶ An Jacobi. Weimar, 1. Juni 1791. Goethes Briefe, III. köt., 80. old.

adni és egy nagy és igaz létnek fenséges voltát akarja velük megismertetni. De ha hazugsággal tömöd a jómadarakat, ha meséket mesélsz nekik s ha egyik napról a másikra segíted őket, akkor azután az ő emberük vagy! Ezért van az, hogy annyi templomot építenek az emberek.”¹

És hogy nemcsak gyermekes, naiv embereknek, hanem igen okos, józanul számító kalmárembereknek is örömük telik¹ e mesékben, ezt is nagyon jól tudta Goethe:

Preise dem Kinde die Puppen, wofür es begierig den Groschen
Hinwirft, wahrlich du wirst *Kindern* und *Krämern* ein Gott.²

Goethe nem volt istentagadó, de az ő istenhite, melyet soha sem tudott a természetben való hit nélkül elképzelni, egészen más volt, mint a sötétség harcosainak istenhite.

„Hiszek istenben és a természetben – mondta egyszer Eckermannak –, hiszek a nemes győzelmében a nemtelen fölött, de ez a jámbor lelkeknek nem volt elég. Azt is kellett volna hinnem, hogy három egy és hogy egy három, ez azonban lelkem igazságérzetével ellenkezett és nem is láttam be, hogy ezzel csak a legcsekélyebb mértékben is segítve lett volna rajtam.”³

Amily kevésbé bírta el igazságérzete a vallás dogmáit, épp oly üresek voltak számára a vallás ceremóniái is. Még mint költő és művész sem tudott azokban valami értékeset találni:

„Tegnap úrnapja volt – írja Steinnének Olaszországból –, én bizony már egyszer és mindenkorra el vagyok rontva ezen vallási ceremóniák számára. Mind ez a fáradság egy hazugságot érvényre emelni, hiábavalónak és üresnek tetszik nekem és ezek a maskarák, melyekben gyermekek és érzéki emberek számára van valami impozáns, nekem – még akkor is, ha mint költő és művész nézem őket – ízetleneknek és kicsinyeknek tűnnek fel.”⁴

„A színház és a templomi ceremóniák – írja ugyancsak Itáliából a weimari hercegnek – egyformán rosszul hatnak reám. A színészek sok fáradságot vesznek maguknak, hogy örömet, a papok pedig, hogy ájtatosságot keltsenek, de mindketten az embereknek csak azon osztályára hatnak, melyhez én nem tartozom. Mindkét művészet lélek nélküli pompává fajult. Mindenesetre még a pápa a legjobb színész valamennyi közül, aki itt produkálja magát.”⁵

A mélységes ellentét, melyben Goethének legbensőbb eszményei a vallásos világfelfogással állottak, áthatja Goethének egész művészeti felfogását is.

Művészi ideálja a klasszikus művészet volt, mert ebben – mint

¹ Goethes sämtliche Werke. Propyläen-Ausgabe. 5. köt., 118. old. (Tagebuch der italienischen Reise.)

² „Vier Jahreszeiten.” Goethes Werke. Bibliographisches Institut kiadása. I. köt., 210. old.

³ Eckermann: Gespräche. I. köt., 103. old.

⁴ An Frau v. Stein. Neapel, 1. Juni 1787. Goethes Briefe, II. köt., 286. old.

⁵ An Karl Árgust. 3. Febr. 1787. II. köt., 274. old.

mondotta – megtalálta azt a nagy és egyszerű igazságot, mely a természetben megnyilvánul. Amint az egész középkor Goethe szemében a durvaság és tudatlanságnak egy évezrede („ein Millennium der Roheit und Unwissenheit”), úgy az egész középkori festészet és szobrászat, az élettől és a testi szépségtől elforduló martir-kultuszával valóságos iszonyat volt az ő szemében. Ellen-szenve a középkori művészet iránt oly nagy volt, hogy egész olaszországi útja alatt – bizonyos impozáns egyoldalúsággal – csakis a klasszikus ókor és a renaissance emlékei számára van szeme és szava. Meg sem áll a hatalmas gothikus templomok előtt. Páduában például Szent Antal templomáról, mely ma is e város egyik legnagyobb művészeti nevezetessége gyanánt ismeretes, csak ennyit ír: „St. Antonio. Von diesem barbarischen Gebäude mündlich.”² Ellenben Palladio épületeiről oldalakon át tud rajongani s a legjelentéktelenebb ókori emlék, egy római sír márványreliefje könnyekig meg tudja hatni: „A szél, mely a régiek sirja felől fű felénk, illatokkal terhes, mintha egy rózsadombról jönne. Itt nem fekszik térdén egy vértezett lovag, valami boldog feltámadásra várva, itt a művész mindig csak az emberek egyszerű jelenét állítja elénk. Nem teszik össze a kezüket, nem néznek az ég felé, hanem azok amik voltak: egymás mellett állnak, részt vesznek egymásban – szeretik egymást.”³

Igaz, később minden enyhült. Enyhült a gothika és a középkor iránti ellenszenv és enyhült a kereszténység iránti antipátia, mely Goethét – különösen az olaszországi években – nem egyszer szenvedélyes és a vallásos érzelmeket erősen sértő kifakadásokra indította.³ Goethe, akiben egyébként mindig megvolt másokkal szemben a tolerancia bizonyos foka, az évekkel mind objektivebb, mind toleránsabb lett. Agitátor sohasem volt. Bármily hevesen buzgott is benne a meggyőződés heve, a piacra sohasem állt ki és különösen távol állott tőle másokat támadni vagy gyűlölni azért, mert másképp vélekednek a világfelfogás nagy kérdéseiről, mint ő. Legfeljebb valami mélységes sajnálatot és szánalmat érzett azok iránt, akik phantomok után szaladnak ahelyett, hogy az életnek kéznél fekvő, megmarkolható szépségeit ragadnák meg. Midőn Olaszországba utazva egy hajón Velence felé, a szépségnek e ragyogó városa felé közeledik és ugyanazon a hajón két német zarándokkal találkozik, akik számára mind az a szépség nem létezik, akik ott is csak szentek csontjait és ruhafoszlányait keresik, e szavakat írja naplójába:

Seh ich den Pilgrim, so kann ich der Thränen nie mich enthalten
Ach wie beseliget uns Menschen ein falscher Begriff!⁴

¹ Goethee sämtliche Werke. Propyläen-Ausgabe. V. köt. 130. old. (Tagebuch der italienischen Reise.)

² U. ott. 110. old.

³ L. a „Viele kann ich ertragen . . . kezdetű epigrammot Goethes Werke. Bibl. Inst. I. köt. 194. old.

⁴ Venetianische Epigramme. U. ott. I. köt, 185. old.

A gyermek realista, az ifjú idealista, a férfi skeptikus és az aggastyán misztikus – mondja Goethe. O maga is életének végső éveiben közelebb tudott férközni a kereszténység misztikus tartalmához,¹ anélkül azonban, hogy szigorúan természettudományi világfelfogásából bármit is feladott volna. Utolsó lehelletéig megmaradt világ- és életfelfogásában annak a „nagy pogány”-nak, akinek a németek őt sokszor korholólag nevezték s akinek ő saját magát büszkén vallotta. Nem is lehetett ez másképp. A világfelfogás minden ember szellemi struktúrájának annyira lényeges sajátja, hogy akármennyire változzék is az ember: világnézete végső alapjaiban mindig ugyanaz lesz csak úgy, amint fizikai egyéniségünk is az évek minden változása – minden fejlődése és minden rombolása dacára –, végső alapjában kezdettől mindvégig egy és ugyanaz marad.

Kutasi Elemér.

¹ L. Faust II. részében. Faust mennybemenetele.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

Szocializmus és szabadgondolkozás.

A világfelfogás, a végcél, a küzdelem egyes fázisai a szocialista és a szabadgondolkodó-mozgalmat annyi szállal fűzik egymáshoz, hogy az érintkező pontok számos volta miatt maguk a mozgalom résztvevői előtt is gyakran elmosódik a határ, amely a két mozgalmat egymástól elválasztja.

Az előítéletmentes kutatáson felépülő tudomány, a szabadgondolkodó-mozgalomnál harci fegyver és végcél, a szocializmus elméleti megalapozásának pedig lényeges feltétele. Maga a történelmi materializmus a történelem magyarázása, a társadalmi átalakulások okainak kutatása a tudomány módszerével – szemben a dualista világfelfogás földöntúli gondviselésre és földöntúli intéző erőre felépített történelem magyarázatával.

A tekintélyen és kinyilatkoztatáson alapuló dualista világfelfogással szemben a tudomány kutatásai alapján felépülő világfelfogás nemcsak a szabadgondolkodó ideálja, de ennek a világfelfogásnak a győzelmével vagy bukásával áll vagy esik a szocialista mozgalom egyik elméleti alapköve, a történelmi materializmus, amely Lafargue szerint nem egyéb, mint az istenfogalom kiküszöbölése a történelemkutatás módszeréből.

A szocializmus léteérdeke, hogy szemben a tételes vallások erkölcsstanával, amely évezredek folyamán úgy alakult, hogy a mindenkori uralkodó osztályok uralmát igazolja, uralomra jusson a modern tudomány világfelfogásának erkölcsstana, amely az általános emberi érdeket teszi etikájának alapjává. Az erkölcsi tételek keletkezésére vonatkozólag pedig még azoknak is, akik nem vallják magukénak azt a felfogást, hogy egy-egy kor gazdasági berendezkedése az alapépitmény, amelyen annak a kornak az erkölcsstana felépül, el kell ismerniök, hogy az erkölcsstan mindenkor a társadalmi berendezkedések alakulásával keletkezik.

Ámde egy-egy társadalmi alakulás megszűntével nem szűnik meg az általa termelt erkölcsi felfogás is, hanem az emberek gondolkozásának konzerváló hajlama átviszi azokat abba a tár-

sadalmi alakulásba is, amelyben ezek az eszmék már zavarólag, károsan hatnak.

A katedra, a templomi szószék és a sajtó jó része a feudális társadalom szeretetével átitatott uralkodó osztály kezében van és a konzervativizmusra való hajlammal együtt eredményezi azt, hogy társadalmunkat még ma is a feudális társadalom erkölcsi ideáljai uralják. Ezek ellen a kísértetek ellen a harc a szabadgondolkodó-programmnak sarkalatos pontja, a demokratikus, progresszív mozgalmaknak fontos érdeke.

Általában Engelsnek az a megállapítása, hogy bár az ideológia a gazdasági élet produktuma, egyben visszahat magára a gazdasági életre is, a legteljesebb mértékben megállapítja az előítéletek elleni küzdelem szükségességét, mert a legortodokszabb materialista sem tagadhatja azt, hogy nem közömbös a politikai küzdelmek sikerére az, hogy az emberek hogyan gondolkodnak és azt, hogy emberek gondolkozásának az átformálása a gazdasági viszonyok változása mellett elsőrendű ható tényező a társadalom átalakulásánál.

De a legfontosabb kérdés a szabadgondolkodó-küzdelem homlokterében álló programmpont, a kinyilatkoztatás és tekintély alapján álló világfelfogás, e világfelfogás alapján és e világfelfogás védelmére alakult szervezetek, azaz a tételes vallások felekezetei és ezek harcoló szervezete, a klerikalizmus elleni küzdelem kérdése.

A szociáldemokrata pártok a klerikalizmus elleni küzdelem fontosságának elismerése mellett és e harcnak fentartása mellett a tételes vallások elleni állásfoglalást a pártprogrammból mindenütt kizárták. Ezt az állásfoglalást indokoltá teszi az, hogy a szociáldemokrácia elsősorban politikai és gazdasági téren vívja meg a maga harcait és ezeknek a harcoknak olyanok is megnyerhetők, akik még a tételes vallások híveinek vallják magukat, akiket tehát a vallás elleni küzdelem elriasztana a szociáldemokrácia táborából, aminthogy ma már Anglia és Németországban mind nagyobb számban akadnak a különböző egyházak papjai között olyanok, akik papi foglalkozásuk és vallásos érzelmeik dacára lelkes és a keresztényszocialista humbuggal ellentétben, osztályharc alapján álló őszinte hívei a szociáldemokráciának.

Ám ha taktikai és célszerűségi szempontból indokolt is a vallás elleni harc kikapcsolása, nem jelentheti azt, hogy a vallást magát, a dogmákká jegecesített hitelveket, ezeknek az alapján felépülő morált és világfelfogást olyannak tartsuk, amely ellen a küzdelmet felvenni nem szükséges, vagy nem érdemes.

Nem kötelessége-e minden embernek, aki a társadalom átalakulásáért küzd, küzdeni az ellen a felfogás ellen, amely a túlvilági boldogság ígéretével beletörődést és türelmet prédikál, amely megfosztja a benne hívőt annak a tudatától, hogy maga van hivatva sorsán változtatni, amely a saját erejében bízó, a társadalmi igazságtalanságot bíráló emberből mindenbe beletörődő, saját sorsát egy magasabb lényre bízó, magát alacsony, eredendő bűntől megfertőzött lénynek hívő, gyámoltalan csordalényt akar nevelni. Az így preparált ember elveszett a haladás ügye számára.

Végső, de nem utolsó az a szempont, amelyre Menger mutat rá „Néppolitikájá”-ban. Az állam demokratizálódik, az egyház azonban konzervativizmusával megőrzi mai berendezkedését, a demokratikus állam nem csinál hatalmi politikát kifelé, nincs szüksége fegyveres hatalomra alattvalóival szemben befelé, egyetlen célja a nép jóllétének emelése, nem kaszárnyákat épít, hanem kórházakat és iskolákat, újra beállna tehát az a veszedelem, ami a középkorban annyi borzalomnak vált a kútfejévé, hogy a gyöngé állammal a hatalmi alapokon szervezett egyház állna szemben. Azzal pedig ne ámítsa magát a vallási türelemnek egyetlen hive sem, hogy az egyház hatalmi szervezete külön választható a válástól, hiszen az egyház gondoskodik arról, hogy berendezése, hierarchiája, szervezete a hitelvekben kellő elméleti megokolást és megalapozást találjon.

Aki tehát demokratikus állami berendezkedésre törekszik anélkül, hogy a vallás ellen is felvennie a küzdelmet, az a középkor pápaságának reneszánszát készíti elő.

A demokratikus törekvések harcosai közül tehát legalább azoknak, akik a vallási előítéleteken már túltették magukat, utat kell keresniük arra, hogy egyénenként megtalálják a lehetőségét a tételes vallások és előítéletek elleni a küzdelemnek, amire szabadgondolkodó mozgalom kínálkozik alkalmas terepül. Nem vethető fel még az az ellenvetés sem, hogy az osztályharc alapján álló szocialista nem szövetkezhetik a politikailag konzervatív Häckelekkel. A gazdasági materializmus az, amely az igazi megértést tanítja, akkor, amikor hirdeti, hogy az emberek világfelfogása gazdasági helyzetük szerint alakul ki, ha tehát a politikai, vagy gazdasági kérdésekben más az álláspontja valakinek mint nekem, ez nem annyit jelent, hogy gyűlölnöm kell és a társaságát kerülnöm, hanem küzdök ellene politikai és gazdasági téren, de elfogadom a szövetségét ott, ahol célban, programban, felfogásban megegyezünk. És itt elérkeztünk ahoz az ellenvetéshez, amit a demokratikus törekvések hívei szoktak szemére vetni a szabadgondolkodó mozgalomnak, hogy nem veszi programjába a politikai és gazdasági elnyomatás elleni küzdelmet. A szabadgondolkodó meggyőződése az, hogy a szellemi felszabadulás akadályai között ott szerepel az osztályuralom, a politikai jogfosztás, militarizmus, a gazdasági elnyomatás, amiről a világkongresszus elvi határozatai tanuskodnaak, magát az ellenük való küzdelmet programmszerűleg meg nem állapítja, mert a küzdelem módja már politikai taktika, politikai pártállás kérdése, ezeknek a kérdéseknek a felvetése tehát még sokkal inkább fenyegetnének azzal a veszéllyel, amelylyel a vallás kérdésének a felvetése fenyegeti a szocialista mozgalmat, hogy szétrepesztenék, lehetetlenné tennék a különböző politikai felfogású embereknek a szabadgondolkodó szervezkedését. Mint-hogy pedig ez a szervezkedés úgy a szocialista mint a progresszív polgári mozgalmon belül lehetetlen, magát a szabadgondolkodó harcot tennék lehetetlenné. Itt rá kell mutatni arra, hogy amint a szocialista pártnak a vallás kérdésében elfoglalt álláspontja nem

jelenti már azt is, hogy az egyes tagok is tartózkodnak a vallási dogmák elleni küzdelemtől, éppúgy a politikai és gazdasági kérdések kikapcsolása nem jelenti egyúttal a tagoknak ezekkel a kérdésekkel szemben a közönyét, mert minden egyes szabadgondolkodó pártállása és taktikáról alkotott felfogása szerint megvívhatja a harcot a maga politikai pártjában a politikai és gazdasági elnyomatás ellen. És aligha akad a haladás hívei között egyetlen is, aki elvitatná tőlünk, hogy a szellemi felszabadulásért folytatott küzdelem méltó arra, hogy teljes harci felkészüléssel külön harci szervezetet alkossunk érdekében.

Tímár Miklós.

Az új antiszemitizmus.

A vigadó nagytermét egyik vasárnap különös népség lepte el. Fehér ruhás leányok, gondtól barázdált képű mesteremberek, zajongó diákok, néhány díszmunkás, egy csomó öreg anyóka: a keresztény-szocialista gyűlések rendes publikuma. Előttük bontotta ki Polónyi az új eszme zászlaját, nekik tárta ki szívét, velük akarta elhíttetni, hogy miután annyi pártot végigjárt, olyan tekintélyes vagyont szerzett aktív politikus korában, immár visszavonul a politikától és csak vallásfelekezetének, a katolicizmusnak fog élni, az üldözött katolicizmust fogja megvédeni az üldöző zsidósággal szemben. A hallgatóság zúgva helyeselt.

Az antiszemitizmusnak vannak erős pszichológiai, történelmi és gazdasági gyökerei a különböző néprétegekben.

Az emberek nem szeretik azokat, kik ugyan köztük élnek, de sok tekintetben másképp élnek. Elzárkóznak, máskor ünnepelnek, másképpen étkeznek, másképp ruházkodnak, más istent imádnak. Minél primitívebb valamely nép vagy osztály gondolkodásmódja, egész kultúrája, annál kevésbé tudja megérteni az idegent, annál kevésbé tud megbarátkozni idegen szokásokkal.

A zsidóság történelmi múltja is sok gyűlölséget hagyott hátra. Ki lévén rekesztve a legtöbb produktív foglalkozásból, kereskedéssel és uzsorával szerezte meg kenyerét. Az ország félreeső részeiben, apró falvakban máig is meg van a zsidó uzsoráskodás, noha csökevényes formában. És mi sem természetesebb, minthogy az uzsora által sújtott ember a zsidó *uzsoras* elleni gyűlöletét átviszi az egész *zsidóságra*. Ez a paraszt antiszemitizmusa.

A kapitalisták Magyarországon jórészt zsidók. A kismesterek nálunk is, mint mindenütt, tönkremennek a kapitalista gyár versenyé folytán. A tönkrement mesterember a zsidó *gyáros* iránti gyűlöletét átviszi az egész *zsidóságra*. Ez a „*kisemberek*” antiszemitizmusa.

A züllő dzsentri, miután elmulatta földjét, az államnál, a vármegyénél keres hivatalt. De útjában áll az élelmesebb, képzetesebb zsidó-intellektuel, ki sikeresen versenyez vele a hivatalban, az újságírás, a tudomány és művészet terén. Ez a *kaputos emberek*

antiszemitizmusa, a lármás, hazafias, a „fajmagyar” jelszóval operáló antiszemitizmus.

A munkaadók közt számos zsidó van. A munkások egy része, mely a szülői házban, a felekezeti iskolában szedte fel a zsidógyűlölet csiráit, a zsidó munkaadóban nem a *munkaadót*, hanem a *zsidót látja* és gyűlöli. Ez a munkás-antiszemitizmus gyökere.

Íme, az antiszemitizmus állandó pszichológiai és gazdasági gyökerei, motívumai. Igaz, hogy ezek a motívumok – talán az intellektuelek gazdasági versenyét kivéve – egyre gyöngülnek. A felvilágosodás haladásával a zsidóság mindjobban simul a keresztényekhez, mindinkább leveti külön szokásait. A társadalmi tudás fejlődésével a tönkrement kismester felismeri, hogy nem a *zsidó*, hanem a *gyáros* tette tönkre; a paraszt felismeri, hogy nem a *zsidó*, hanem az *uzsorás* károsította meg; a munkás felismeri, hogy nem a *zsidó*, hanem a *munkaadó* zsákmányolja ki. Ilyenförmán az antiszemitizmusnak a felvilágosodás haladásával enyhülnie kell és enyhült is mindenütt.

Honnan tehát mégis az antiszemitizmus renaissance-a, az új antiszemitizmus?

Michelet, a nagy francia történetíró, „*La Reformé*” című művében érdekesen magyarázza a középkori régi zsidóüldözéseket. Elmondja, hogy mindig, amikor a földesúri és papi kizsákmányolás már-már tűrhetetlenné vált és az alávetett néposztályok lázongani kezdtek, a papok a nép indulatát egy ügyes fogással a zsidók ellen fordították; a zsidókat vetették oda zsákmányul, hogy a maguk osztályuralmát biztosítsák.

Hasonló helyzetben van most a magyar földesúri osztály is. A demokrácia egyre jobban hódít az ország minden néprétegében. Már nemcsak a szociáldemokrata munkásság követeli az általános, titkos, egyenlő választójogot, hanem a felvilágosodott polgárság is; nemcsak a hazátlan bitangok, hanem a sovinizta színmagyar Justh-párt is.

Ebben a kellemetlen helyzetben az uralkodó osztály megkísérli a nép figyelmét a szociális kérdéstről elterelni. A hazafias handabandázás, a jelvények, a Kossuth-kultusz lejárták magukat. Új jelszavakra, új fajta elterelésre van szükség. A néptömegek lelke mélyén még szunnyadozik az erős pszichológiai és gazdasági gyökerekkel bíró antiszemitizmus parazsa. Nosza, lánggra kell szítani a parazsat, hadd lobogjon, hadd felejtse el az ország népe szociális bajait, hadd higye, hogy a zsidók miatt koldus, a zsidók miatt éheznek. Elterelni a figyelmet mindenáron a választóreformról? Marni, gyanúsítani mindenkit, aki a haladásnak a hive! Lezsidózni a szabadkőműveseket, ledarabontozni Justhékát, lepiszkolni a szociológusokat, letörni a munkásokat.

Polónyi, a vén róka, finom szimattal megérezte a szél fordulását. A grófok valamikor kinézték maguk közül. De ő nem nyugszik. Ő látja, hogy a reakció bajban és rájuk kényszeríti magát, felcsap antiszemita vezérnek, hirdeti a zsidóellenes harcot széles Magyarországon. És a reakciós mágnások megveregetik a hü vérebet. vj.

Magyarország vezet. Megszoktuk már, hogy a világgazdaság gazdasági és kulturális termelésének statisztikájában Magyarország az outsiders között halad Valahol a statisztikai sorok legvégéről, a rosszul startolt államok, a Balkán és Spanyolország társaságából kell kihalászni a rendszeren nem éppen felemelő adatokat. Az igazsághoz hiven azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy igenis vannak statisztikák, amelyekben Magyarország vezet. Vezet nagy iramban, megelőzve minden európai államot, amelyik csak érdemesnek tartja, hogy polgárai életét és halálát statisztikai tabellákba gyűjtse össze. *Roesle* nemrég megjelent könyvében is találtunk egy ilyen statisztikát. Ennek azonban nem tárgya a közjóit és munkabérek emelkedése, vagy a munkás-jóléti intézmények szaporítása, a vasúti vonalak növekvése és a gazdasági élet fel-lendülése. Sőt a szappan-, illetve könyvfogyasztásnak arányszámát sem állapítja meg e helyütt a szerző. Könyvének címe: *Die Sterblichkeit im ersten Lebensmonat*. Vagyis arról beszél, hogy az újszülöttek közül hány végzi be földi pályafutását abban a korban, amelyikben még sem katonának, sem bér munkásnak, de még adófizető polgárnak sem volt használható. Egyedül csak egyháznak tett némi szolgálatot a megfelelő keresztelési és temetési illetékek lerovása által.

Az adatok különben a következők: Az 1901-től 1905-ig terjedő időközben az élveszületett gyermekek közül életük első hónapjában meghalt *Magyarországon 8.67%*, Ausztriában 8.26%, *Oroszországban 7.14%*, Olaszországban 6.23%, Poroszországban 5.68%. Franciaországban 4.89%, Belgiumban 3.89% és *Norvégiában 2.86%*. Ezt a számsort még kiegészíthetjük azzal, hogy 1910-ben Magyarország 481 ezer halottjából 223 ezer még nem töltötte be hetedik életévét.

Az erős szaporodásnak természetes velejárója a magasabb halálozási szám, különösen a nagyobb gyermekhalandóság. Az utódoknak a szülők gazdasági erejét meghaladó száma a gyermekek rosszabb táplálását, gyengeségét, betegségét, korai halálát eredményezi. Ám a magyar csecsemőhalálozás óriási mértékét a szaporodás mérve egyáltalán nem magyarázza meg, sőt újabb időben nálunk is észlelhető a születések számának erős apadása. A tömeges angyalcsinálás maga nem ok, hanem következmény. A nép szegénysége és kultúrátlanlansága: az az igazi okok. Az alacsony munkabérek, a túlszűfolt és egészségtelen munkáslakások, a tüdővész, az alkoholizmus, a nemi betegségek, az orvoshiány, a javasasszonyok babonája, a házasságon kívül született gyermek elpusztítására vezető hipokríta erkölcs megannyi hatalmas hatóerő. És ezekkel a mélyen járó társadalmi okokkal tehetetlenül áll szemben az állami és magán gyermekvédelem csillogó apparátusa. Súlyos társadalmi bajok nem gyógyíthatók olcsó jótékonykodással, sem egyesek önzetlen lelkesedésével. Felvilágosodott, felvilágosító, radikális, választójogos, merész és józan gazdasági és kultúrpolitikára van szükség, – akkor majd nem fog Magyarország vezetni a fekete statisztikában. *(-kas)*

Magyarország nagyurai az idén is összegyűltek és mint minden évben páratlanul szuverén hangon, pöffeszkedő erőbizakodással adták ki parancsaikat a magyar politika számára. A kívánságok és a panaszok körülbelül ugyanazok, mint minden évben. Földművelésügyi hitel szervezése, nagy védővámok, amelyek szerintük az intenzív gazdálkodás alapfeltételei, a fogyasztás szervezése, amely más szóval a kereskedelem letörését jelenti, a tőzsde megrendszabályozása a fedezetlen határidő-üzlet betiltásával. És annak bizonyosságára, hogy a gazdakongresszus szerénytelen óhajai mily túlságosan nagy súlyúak, felállott a földművelésügyi miniszter és sietve jelentette ki, hogy:

„mindenkinek, pártpolitikai különbség nélkül, össze kell fognia és össze kell tartania

abban, hogy *a magyar gazdatársadalom vagyonát gyarapítsák és jövedelmét fokozzuk*. Ez közérdeket képvisel, mert a magános érdeke is a mezőgazdaság termőbbé tétele.”

Nem kell természetesen külön hangsúlyoznunk, hogy az agrárius frazeológiában a *gazdatársadalom* mindig a nagybirtokot és a gazdatársadalom, sőt a közép- és kisbirtok érdekei is mindig a nagybirtok érdekeit jelentik.

Új szín, új hang nem igen volt az idei kongresszuson, mely nem is alkalmas arra, hogy hosszas elmélkedések témáját adja. Csak egy megállapítást akarunk leszögezni, melyhez hasonló korlátolt kíméletlenséget még agrárius szájából sem hallottunk eddig. A kongresszus álláspontja szerint:

„sem szociális, sem erkölcsi szempontból nem igazolható, hogy a jelen generációnak a hazai mezőgazdaság érdekei feláldozása révén a legolcsóbb ételmezést biztosítsuk; nemzeti, szociális és gazdasági érdek, hogy a hazai mezőgazdaság termelőképességét minden rendelkezésünkre álló eszközzel elősegítsük; a mezőgazdasági termelés fejlesztésének s jövedelmező biztosításának leghatalmasabb eszköze a mezőgazdasági védvámok fentartása s a szükséghez mért esetleges fejlesztése.”

Magyarország nagyurai, a lovagias gavallérok a legközönségesebb, a legkevésbé sem uri gesztussal hangsúlyozzák ezekben a mondatokban, hogy miattuk éhen fordulhat fel Magyarország népe, de ők a védvámokból nem engednek, mert nem igazolható sem szociális, sem gazdasági szempontból a legolcsóbb ételmezés. A hihetetlen méreteket öltött osztályönzés páratlanul tökéletes dokumentuma. (sz.)

Választójogi beszédek cím alatt Méray-Horváth Károly előszavával kilenc beszéd és egy törvényjavaslat indokolása látott napvilágot. A választójogról két törvényjavaslatot is ismerünk. Kristóffyét és Andrássyét. A kilenc beszédet az általános egyenlő, titkos választójog mellett nem Andrássy Gyula, hanem Kristóffy József mondta el. Ezért lett belőle „darabont”. De Kristóffy törvénytervezetet is csinált az általános, egyenlő és titkos választójogról. Kormányzati programmá tette a kérdést, ezért lett ő a gyűlölt, lenézett, kiközösített, politikailag elátkozott Kristóffy József. Könyve kortörténeti dokumentum, haszonnal fogadhatják mindazok, kik érveket, adatot, anyagot keresnek a demokratikus reform igazolására. Kristóffy után az általános, egyenlő, titkos választójog ügyét Bánffy Dezső báró, majd Justh Gyula és pártja vették kezükbe. Ki hiszi el róluk, hogy hazaárulók, hogy Bécs szolgái, hogy darabontok? A darabont legenda haldoklása, a nagy reformmű kikerülhetetlen közeledését jelzi.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az öntudatlan megismerése.

Nem uralkodók, diplomaták és politikusok, hanem a tudósok döntik el a világ jövő sorsát; a hatalmasok voltaképpen végrehajtói vagy dacos ellenzői, de mindenképp csak marionettejei az eszméktől felszabadított erőknél. És ki tudja – kérde valahol Anatole France – nem dolgozik-e már valamelyik kis padlás-szobácskában az az ismeretlen kutató, aki az életet sarkaiból fogja kiforgatni.

Nem csupán a technika eljövendő csodáitól, a természet erőinek egyre tökéletesebb igába hajtásától várhatjuk azonban a világ képének megváltoztatását, nem is csak azoktól a törekvésektől, melyek a materiális erőviszonyoknak és a társadalmi szervezetnek célszerűbb beosztásával igyekeznek az életet az egyes egyénre és minél több egyénre tűrhetőbbé, kellemesebbé tenni. Van a haladásnak egy harmadik, nem kevésbé reményteljes kilátása, amelyet az ember testi és szellemi erőbírásának és alkalmazkodóképességének fejlesztése nyújt. Ez utóbbi célnak áll szolgálatában az egyéni és társadalmi higiéne és az az egyre szélesebb hullámgyűrűkben terjedő mozgalom, mely napjainkban a faj fejlesztés, az eugenika neve alatt megindult.

Feltűnő jelenség ezen utóbbi törekvéseknek bizonyos egyoldalúsága. A szociológusok nem tudják magukat kivonni a szoros értelemben vett természettudományok – a fizika, chemia, biológia – óriási sikereinek hipnotizáló hatása alól és *csakis* ezektől, főleg pedig a csirakímélés és csirajavítás eszközeitől várják az üdvöt. Hozzájárul ehhez, hogy még mindig nem szabadult fel az emberiség teljesen az alól a reakció alól, mely a természetfilozófia nyomán a múlt században keletkezett minden kézzel nem fogható, exakte nem mérhető, képletbe nem foglalható, kísérletekkel nem ellenőrizhető jelenségsoport tanulmányozása ellen, szóval minden ellen, amit a „spekuláció” megvetett fogalma alá lehetett foglalni.

Amilyen hasznos volt az érdeklődésnek ilyen egyoldalúan kifelé-irányítása a természettudományokra, ugyanannyira ártalmára volt az az ember belső lelki világával foglalkozó ismeretkörnek, a pszichológiának. Ami a lelki jelenségekből mérhető, képletbe foglalható, kísérletek számára hozzáférhető, az a lelki világnak oly

elemi és elenyészően csekély része, hogy a materialisztikus áramlat hatása alatt a lélektan a fizioiógiának, az érzékszervek élettanának alárendelt provinciájává süllyedt alá és mondhatjuk évtizedeken át csaknem teljesen terméketlen volt; mindenesetre aránytalanul sok szorgalmat és munkát emésztett fel a sovány eredményekhez képest. Ellenben az összetettebb lelki jelenségeket, melyeknek egyelőre csak a *megfigyelés* és a *magábatekintés* állott mint módszer a rendelkezésre, a tudósok figyelmükre sem méltatták. Emberismerettel, jellemtanulmányokkal, lelki konfliktusokkal és azok elintézés-módjaival, lelki behatások múló és maradandó következményeivel a hivatásos tudományművelők nem foglalkoztak. Úgyszólván csak a belletrista költők, az autobiografusok és életrajzírók, meg egyes historikusok művelték a tudásnak ezt az ágát, anélkül persze, hogy tiszta tudományt nyújtottak volna, mert a költő nem tanítani, hanem mulattatni akar, a történetírót maguk az események, a biografust az egyes emberek érdeklik elsősorban, nem pedig a megismerésből levonható általános igazságok.

A lelki betegségek egy fájának, a hisztériának tanulmányozása térítette vissza a pszichológiát igazi feladataihoz. *Charcot*, *Möbius* és *Janet* kutatásai nyilvánvalóvá tették, hogy ennél a kórállapotnál rendkívül tanulságos „Natur-Experiment”-ről van szó, mely azt bizonyítja, hogy az emberi psziché egyáltalán nem mindig az az egységes, oszthatatlan valami, amit az „in-dividuum” szó sejtet, hanem szövevényes szerkezetű építmény, melynek az öntudat úgyszólván csak a felületét, a kifelé néző homlokzatát mutatja, míg a lényeges mozzatóerőket és erőszervezeteket egy harmadik dimenzióban: a léleknek öntudat alatti mélységeiben kell keresni. Ezt a tanulságot azonban ezek a kutatók nem vonták le a hisztéria jelenségeiből; ők azt hitték, hogy az öntudat osztódása, részekre hasadása csak károsan elfajult lelki organizmusban lehetséges, mely a lelki erők összetartására, szintézisére már ab ovo gyenge és nem vették észre, hogy a hisztéria csak torzított nagyításban mutatja ugyanazt, ami minden egészséges emberben is, ha talán kevésbé feltűnő módon, de végbemegy.

Csaknem egyidejűleg ezekkel a hisztéria-tanulmányokkal, koncentrikus támadás érte a tudat egységének tanát, mikor a *hipnózisnak* addig babonaszámba ment jelenségeit komoly figyelemre kezdték méltatni *Liébeault*, *Bernheim* és a *Salpétriére* tudósai. Amit a hisztéria mint betegségi jelenséget produkált, az egyéniség ketté vagy többfelé osztódását: azt a hipnotikus kísérletekkel mesterségesen is sikerült előidézni. A párisi sínylődők-házában, ahol ezek a kísérletek folytak, egész sor olyan embert „neveltek”, kinek két, három vagy négy „én”-je volt, melyek egymás vágyairól, cselekedeteiről semmit, vagy csak igen keveset tudtak, egymással sokszor homlokegyenest ellenkező jellemű egyéniségeket reprezentáltak és külön emlékezetcsoportok felett rendelkeztek.

Jellemző az emberi szellem maradi irányzatára, hogy még ezekből a hipnotikus kísérletekből, amelyeket pedig már nemcsak beteg, hanem igen sok „egészséges” emberen is tetszés szerint elő

lehetett idézni, még ezekből sem vonták le a tudósok a közelfekvő következtetést, hogy a tudat részekre hasadása nem valami kuriózumszámba menő „*lusus naturae*” vagy tudományos különlegesség, hanem az emberi lélek lényeges sajátága. És ahelyett, hogy teljes erővel rávetették volna magukat ennek a merőben új és nagy távlatokat nyújtó problémának a tanulmányozására: makacsul folytatták a steril pszichofizikus méréseket. Abból a téves szempontból indultak ki, hogy a pszichológia tárgyai csak tudattól kísért lelki jelenségek lehetnek s a priori kizárták, hogy az öntudat alatti réteg másképp, mint élettanilag, értelmezhető legyen. Hiába szóltak ellene ennek a felfogásnak a hisztériánál és a hipnózisnál tett tapasztalatok, hiába tűnt ki ezeknél a jelenségeknél, hogy a tudatküszöbe alatt igenis lehetségesek magas összetételű és – a tudatosságtól eltekintve – az öntudattal csaknem egyenrangú képességekkel rendelkező komplexumok.

Ezt az ellentmondást ők vagy azzal intézték el, hogy a tudat alatti szövevényes pszichikus képződményeket „agyműködéssé” s ezzel fiziológiává degradálták, vagy pedig azzal, hogy számtalan ellenkező bizonyossággal szemben dekretálták, hogy a tudat alatti lelki működésnek igenis van egy kevés tudata és az ilyen „félíg tudatos” kvalitás felvételéhez még ott is ragaszkodtak, ahol az erre egyedül hivatott megítélő, maga a szubjektum, semmit sem tudott vagy érzett annak a létezéséről. Szóval ismét a *tények* húzták a rövidebbet, amikor meggyökeresedett elméletekkel mertek összeütközni. Tant pis pour les faits!

Így álltak a dolgok, mikor 1884-ben *Breuer* bécsi belgyógyásznak egy zseniális nőbetege rávezette orvosát arra, hogy hisztériás betegeknél a tudat küszöbe alá sülyedt s onnan zavarokat okozó emlékképek bizonyos feltételek között ismét felszínre kerülhetnek s tudatosá válhatnak. Eltekintve attól, hogy ez az eljárás a betegnek, mint gyógyító procedúra, hasznára vált: rendkívüli jelentőséget tulajdoníthatunk ennek a ténynek pszichológiai szempontból, mert ez volt az első példa arra, hogy céltudatos eljárással sikerült az öntudatlanban lappangó képzetsoportok tartalmát s az azokhoz kapcsolt indulatok irányzatát megállapítani.

Csalódnék azonban, aki azt hinné, hogy ezt a felfedezést nyomon követte az öntudatlan lelki világ talányainak lázas kutatása. Tíz évig hevert ez a kórtörténet felhasználatlanul a bécsi orvos íróasztalán, míg végre *Freud* annak általános jelentőségét felismerte.

Az öntudatlan lelki világ megismerésének munkája ettől kezdve a *Freud* nevéhez fűződik. O volt az, aki egyre finomodó és tökéletesedő *módszerét* fejlesztette ki az egészséges és beteg lélek elemző vizsgálatának s ezzel a leiekről való tudásunkat egészen új alapokra fektette. *Freud* óta tudjuk, hogy az emberi lélek egyéni fejlődése nem hasonlítható a gömbfelület fokozatos növekedéséhez, hanem olyan, mint a fa növése, melynek törzsét ha keresztül-metszük, megtaláljuk benne az összes átélt évek évgyűrűit. A lélek öntudatlan rétegeiben is ott élnek gyermek- és ifjúkorunk rég elintézettnek vélt, kultiválatlan, amorális ösztönei és primitív képzet-

komplexumai, melyek – nem lévén a tudat mérséklő, fékező, irányító hatalmának alárendelve – sokszor zavaró módon bontják meg a tudatos „én” logikai, ethikai és esztétikai összhangját, szenvedélykitöréseket, célszerűtlen, céltalan vagy kényszerű cselekedeteket, lelki kórságokat és mindenképpen sok felesleges bajt és szenvedést okozván.

Visszatérhetünk kiinduló pontunkhoz. Az emberi szenvedélyek fékezése, a lélek megterheltetésének csökkentése, lelki betegségek megelőzése: ezek már nem egy elvont tudomány kérdései, hanem a jövő emberiség boldogulásának és fejlődésének új és reményteljes irányokat jelző célmutatói. Mi több: a szó teljes értelmében vett *szabad gondolat*ról is csak akkor beszélhetünk majd, ha a gondolkodás nemcsak a tudat felületén mozog és nincs alávetve öntudatlan indulatok irányításának, hanem a mélyben lappangó, esetleg az uralkodó erkölcsi renddel ellenkező képzeteket és irányzatokat, szóval az addig öntudatlan determinánsokat is felöleli s azok felett józan célszerűséggel, az egyéni és a közjó okos összeegyeztetésével, szuverénül uralkodik.

Amit a pszichoanalízis a szorosán vett lelki kórságok gyógyítása körül már eddig is produkált, igazolja azt a reményt, hogy ez a kutatási módszer a társadalom sok súlyos lelki betegségének is fel fogja deríteni igazi okát és meg fogja találni az orvosserét.

A távolabbi jövő pedig meg fogja hozni az ember lelki nevelésének gyökeres reformját s egy oly nemzedéket fog nevelni, mely a természetes, de a kultúrával sokban összeütköző ösztönöket és vágyakat nem az öntudatlanba sülyesztéssel, letagadással, reflektorikus elfojtással fogja elintézni, hanem megtanulja azoknak tudatos elviselését és józan kormányzását. Ez pedig végét fogja jelenteni az emberiség egy korszakának, melyet a hipokrizis, a dogmák és tekintélyek vak imádása és az önkritika hiánya jellemez.

Ferenczi Sándor.

Az egyház és a leszármazástan.

Wasman pater, a híres szerzetes-biológus – kinek a származástanról 1904-ben megjelent munkája, melyben elismerte az élőlények egymásból való fejlődését, igen nagy feltűnést keltett s kinek nevével azóta sűrűn találkozhattunk a leszármazástan irodalmában – újból megszólalt. Egyik legelőkelőbb német katolikus folyóiratban¹ két nagy polémikus cikkben fejtette ki a származástan kérdéseiről s különösen az ember származásáról való nézeteit. Új, önmagukban említésre méltó szempontokat nem tartalmaznak ugyan a cikkek, azonban alkalmasak arra, hogy figyelmünket ráirányítsák ama rendkívül érdekes alkalmazkodási folyamatra, melylyel az egyház egy új tudományos igazsággal szemben jól védhető pozíciót igyekszik szerezni s bepillantást

¹ Stimmen aus Maria-Laach, 1911. 2. és 3. sz.

nyújtsanak abba a műhelybe, ahol az egyháznak majdan csalhatatlan dogmává emelkedő ítéletei készülnek.

Kezdetben nem igen látták át az új tudományos eredmény jelentőségét. Egyszerűen a materializmus átkos kinövésének nyilvánították, melyről jóérzésű vallásos ember tudomást sem vesz. Az emberiség általános erkölcsi sülyedésével hozták összefüggésbe, hogy már a teremtés szent tanát is kritizálni merik. Az emberi elme hiu és bűnös erőlködésének mondották . . . Szóval tisztán erkölcsi alapon küzdöttek ellene, ami az új tudományos igazságok elleni küzdelemnek, tekintve, hogy a legkényelmesebb mód – az elégetés – már divatját multá, igen egyszerű formája. Ez esetben azonban egyáltalában nem vált be. Az új megismerések ugyanis csakhamar túlterjedtek a szaktudósok szűk körén. Lelkes terjesztőik akadtak Haeckel, Büchner, Huxley, Bölsche és mások személyében s igazságuk hódító erejével szemben gyengének bizonyult a hit erkölcsi súlyának latba vetése. Ahelyett, hogy visszatartotta volna az embereket a leszámazástán elfogadásától, azt eredményezte, hogy az elfogadóit egyszersmind vallástalanokká tette. Taktikát kellett hát változtatni.

A többi klerikális tudomány mellé megcsinálták az egyházi célokat szolgáló biológiát. Szakembereket neveltek maguknak, akiknek azt a feladatot tűzték ki, hogy tudományos téren szálljanak szembe a kárhozatos új tanokkal. Megindult a röpiratok, cikkek és könyvek áradata, melyekben már tárgyi alapon akartak leszámolni a leszámazástannal; ki akarták mutatni, hogy nem igaz. Csakhamar rá kellett jönniök, hogy ez is céltalan. Wasman volt az első, aki rá mert lépni arra az útra, melyet az egyház már annyiszor megtalált, az alkalmazkodás útjára. Belátta, hogy a bibliai teremtés hitét nem lehet többé fentartani s hogy a merev tagadás csak a vallásnak van kárára: meg kell teremteni tehát a lehetőséget a származástán elfogadóknak, hogy hívők maradhassanak; össze kell egyeztetni a származástán a vallásos hittel, Ez a gondolatmenet vonul végig „A modern biológia és a leszámazási elmélet” című munkáján. Ebben végképp bebizonyítottnak ismerte el, hogy az összes állat- és növényfajok néhány egyszerű ősförmából minden természettőlötti beavatkozás nélkül fejlődtek s ezzel egy természeti törvények által korlátok közé szorított teremtés hitét helyezte az abszolút teremtés hite helyébe. Csak az első őslények létrehozását s az embernek lélekkel való felruházását (a testünk fejlődés útján jöhetett létre!) tartotta fenn az isteni beavatkozásnak.

S idők jele. Wasman nem jutott Galilei sorsára. Még csak ki sem kellett lépnie a jezsuita-rendből, még csak indexre sem került a könyve. Az egyházi felsőbbtség megértően vette tudomásul a dogmasértést. Belátták, hogy a természettudományi képzettséggel bíró hívők számára szükség van egy ilyen korszerűen átdolgozott teremtési hitre. Tűrik, hogy theologusok és papok mind számosabban tegyék magukévá Wasman álláspontját. Többet egyelőre nem jelent ez a tudomásul vétel, Nem jelenti a bibliai teremtéstörténet végleges elejtését, sőt még a leszámazástán elleni küzdelem teljes beszüntetését sem. Még nem szükséges egészen következeteseknek lenni. Nagyobb távlatból tekintve azonban első jelét láthatjuk benne egy készülőben levő nagyobb átalakulásnak, a természettudományok haladása által kikényszerített alapos biblia-reviziónak. Ezek a Wasman-eset tanulságai.

K. Zs.

A szervek működéseinek kölcsönös szabályozásáról.

Az állati szervezet sok millió sejtjének együttélését az a bámulatosán messzemenő munkamegosztás teszi lehetővé, amely abban áll, hogy az egyes sejtcsoportok *szervekké* egyesülve a maguk életének fentartása mellett a többiek életéhez is szükséges működéseket végeznek. Külön sejtcsoportok – az izmok – végzik a helyváltoztatás és táplálékszerzés munkáját, mások az emésztés munkáját. A tüdő sejtjei gondoskodnak az oxigén felvételéről, amelyet a szervezet összes sejtjeihez külön sejtcsoportok, az érrendszer és a vér szállítanak; a vesék sejtjei, az egész szervezet felesleges és káros anyagainak kiválasztását és eltávolítását végzik. Az egyén életének egysége a szervek életműködéseinek sokféleségéből épül fel, mint ahogy egy jól rendezett színdarab a szereplők egyre változó, de egymástól függő, egymást kiegészítő jelenéseiből van egy egészé összerakva. A tudomány az idegrendszert ismerte fel a darab főrendezőjének: az idegrostok a testet legapróbb részletéig behálózva a központokban összerendezik a rengeteg sok sejt végtelenül változatos működéseit. A tudomány sok megfigyelést gyűjtött össze az idegrendszer működéséről s különösen a reflexekről¹ szóló fejezetében érdekes bepillantást engedett abba a bonyolult mechanizmusba, amelylyel a rendezés munkája történik. Mégis azt kell mondanunk, hogy az idegrendszeri funkciók vizsgálatával járó *technikai nehézségek* miatt az idegrendszerben végbemenő folyamatokat közelebbről megismernünk, azok fizikájáról, chemismusáról vagy csak alaki viszonyairól alaposabb felvilágosítást nyernünk eddig még kevésbé sikerült.

Annál biztatóbbak azonban azok az újabb vizsgálatok, amelyek a szervek közötti korreláció intézésében egy másik rendszer, az érrendszer részvételét mutatták ki.

Az anatómiai lehetőségek itt épp oly kedvezőek, mint az idegrendszerénél. Nincsen szerv, nincsen sejt, melyet a vér útjában elkerülne és csak 22 másodpercre van szükség, hogy valamely a vérbe került anyag az ember egész testét bejárja. Kiderült, hogy az egymásra való hatásnak ezt a lehetőségét a szervezet kihasználja. A különböző szervek az idegrendszer közvetítésén kívül *a vérbe elválasztott anyagok útján adnak hírt egymásnak állapotukról, szükségleteikről*: kémiai reflexek által szabályozzák működéseiket, alkalmazkodnak egymáshoz. Ilyen anyagokat, bár tanulmányozásuk alig két évtizede kezdődött, már eddig is szép számmal sikerült egyes szervekből és a vérből izolálni kémiai összetételüket s hatásmódjukat közelebbről tanulmányozni. Ezeket az anyagokat „*hormon*”-oknak (izgatni, felkelteni), a szerveknek azt a működését pedig, melylyel a vérbe befelé választanak el anyagokat, hogy azok a vérpálya útján hassanak más szervekre, „*belső secretiának*”² nevezzük. Ilyen hormonokkal befolyásolják egymás működését a mellékvese, a pajzsmirigy és a hasnyálmirigy; ilyenrel szabályozza a vérnyomást a mellékvese, az emésztést a bél falzata, az anyagcserét a pajzsmirigy, a testi és lelki fejlődést az ivarmirigyek.

A legegyszerűbb a kémiai korreláció mechanizmusa akkor, amikor valamely szerv egy hormonnal *saját működését* szabályozza. Egy könnyen érthető és mindenki által számtalanszor tapasztalt példán le fogjuk írni egy ilyen hormonnak, a *légzés hormonjának* működését.

Ez a hormon a széndioxid, népszerű néven szén-sav (CO₂), tehát kémiaiilag jó ismert, egyszerű anyag. A légző izmokat ellátó idegek egy a nyultvelőben fekvő idegközpontban futnak össze; a légzőmozgások erőssége ennek a centrumnak az izgalmi

¹ Reflexek: az élő szervezeteknek külső érzéki behatásokra gyorsan, öntudatlanul bekövetkező, többnyire célszerű reakciói. Például a szem behunyása valamely tárgy gyors közeledésére, tüszentés az orr nyálkahártyájának ingerlésére stb.

² Secretio a mirigyek elválasztó anyagtermelő működése.

állapotától függ, amely az idegek útján közlődik a légzőizmokkal. Ennek a légzőközpontnak a szénsav az ingere, ezért ha a nyúltvelőn átfolyó vér szénsavtartalma csak alig megállapítható mértékben is megnövekszik, ez elégséges ahhoz, hogy a centrumot fokozott izgalomba hozza, ami aztán azonnal a légzés szaporábbá és mélyebbé válását vonja maga után.

Szénsav pedig minden szervben keletkezik. A szervek munkát végeznek, melyet a bennük befolyó lassú égés által felszabadult hőenergiából fedeznek. Ennek az égésnek legfőbb terméke a szénsav, mely minden szervesanyag elégésekor keletkezik. A fokozott munka fokozott szénsavtermeléssel jár, ez a légzőcentrum ingerlése útján mély, lihegő légzést vált ki. Ezáltal a felszaporodott szénsav gyorsabban távozik a tüdő útján, másrészt több oxigén vétetik fel, ami az izmok munkájánál, a bennük lefolyó égés alatt nagy mennyiségben használódott el. Ez teszi lehetségessé, hogy az izmok tovább dolgozhassanak s így az izmok a bennük keletkezett szénsav útján *maguk* szabályozzák működésüket.

Ez egyszerű példa nyomán képet alkothatunk magunknak a szervek közti kémiai korreláció egyéb eseteiről is, melyek elmondása ugyan bonyolultabb volna, de melyek mindegyike mégis az itt kifejtett egyszerű elveken alapszik.

H. Gy.

Az elektron-elmélet sorsa. Az a feszült erőlködés, amelylyel a tudomány minden felbukkanó új jelenséghez igyekszik *rendszerbe* foglalni, hogy így az áttekintés lehetősége által uralja azt, egész elmélet-sereget produkált az *elektromosságban és radio-kémia* terén. A legelméletesebb és leggazdaságosabb volt ezek közül a sokat emlegetett *elektron-elmélet*. A kémiai és fizikai jelenségek egész zűrést össze tudták vele foglalni s aránylag könnyen és egyszerűen. Minden jelenség kulcsa az *elektron* – az elektromosság legkisebb egységes része, atomja, amelyet az éter végtelen kicsiny, de igen nagy sebességgel forgó örvénylésének képzelhetünk. A *testek atomjai* az elmélet szerint nem egyebek, mint ezen örvénykének apró naprendszerei, melyeknek szerterobbanása indítja meg a kémiai és fizikai folyamatokat. Az *elektromos áram* ilyen felszabadult elektron-áradat fénysebességű végigömlése a fényvezetéken; ezek rezegnek a lágban s a rezgésük lökései által megrendített éter hullámzása a *fény*; ezek vezetik a *hőt* a testekben, ezek viszik véghez a *kémiai reakciókat* s ezek repülnek fantasztikus sebességgel a *katódsugarakban*, világítótávé golyózáporuk heves ütközései által a Crookes-féle cső üvegfalát; ezek távoznak végre a *rádiumból*, melynek alfa és béta sugarait adják. S mindezeket az elektronokat és éterhullámokat alig fogja fel mozgásukban a sok levegőrészecske, mert ezen aránylag nagy golyók között olyan szabadon lendülnek végig azok a finom testecskék és könnyű rezgések, mint a por és a szélvész egy erdő fái közt.

Így képzelteni el velünk a kémiai és fizikai tüneményeket az elektron-elmélet. Azonban bármennyire élénk és egyszerű elgondolásokat is tesz lehetővé, a legújabb kutatások erősen megingatták. Az elektromosság egyenlő méretű apró részecskéi helyett csak szélsőségesen változó nagyságú villamos töltéseket tudtak felfedezni a fizikusok. Ezzel az elmélet válságba jutott, mert hiszen alapfeltevését megingatták s valószínűleg új teóriát kell majd a helyébe állítani. Ez azonban rendes jelenség az elméletek természetes szelekciója terén, a köztük folyó létért való küzdelemben. A nem hasznavehető kipusztulnak, az értékesebbek tovább élnek, de ha idejüket múlták, helyet adnak ezek is az újabbnak és jobbnak.

Km.

OKTATÁS.

Modern erkölctan az iskolában.

Állandóan napirenden van az iskolai vallásitanítás eltörlésének kérdése, hogy a modern és kultúránknak megfelelő erkölctan lépjen helyébe rendes tantárgyul. Nagy szükségünk van e reformra, mert a vallásnak kora ifjúságunkban történő erőszakos belénkültetésével az azt érintő kritika teljes eltiltásával, egy túlvilági bosszúálló hatalommal való megfélemlítéssel értelmi erőnket fejlődésében megakasztja s így szolgálalkívé nevel, vagy összeütközésre kényszerít bennünket az ítélő tehetségünk előtt meg nem álló tanításával, gyakran kárára annak is, ami jót követel tőlünk, vagy képmutatásra csábit, hogy malmunkra hajthassuk dús vagyonú intézményének, az egyháznak bő vizeit. A ma fennálló viszonyok között lehetetlen, hogy a nép szélesebb rétegeit a jó, igazi erkölcsöt támogató, szellemi haladás körébe belevonjuk. Hogy ezt elérhessük, mindenekelőtt el kell ismernünk s el kell ismertetnünk, hogy a vallás az embernek legbensőbb *magánügye*. Csak azon feltétel alatt lehet is igazán lelki vezérünk, ha fejlett egyéni gondolatvilágunkkal összhangban van s kedélyünket műveltségünkől folyó nemes érzéssel eltölteni segít. Amint *közügy*, politikum a vallás, az uralmon lévőknek hatalmi eszközül szolgál azzal, hogy a népet alázatosságra neveli s az önkényuralmat isteni rendelésből létezőnek nyilvánítja. Különösen az államvallás nem más, mint az állammal a nép leigázására szövetkezett vallás, amellet türelmetlen és kegyetlen, minden a magáétól eltérő véleményt üldöz és elnyom, minden haladásnak útjába áll s e célra a hívőket lehető szellemi sötétségben tartja. Csakis azoknak közügy a vallás, akik a népet egy csoportba akarják összefogni, hogy pórázon vezethessék. S az egymással versenyző hitfelekezetek örökös visszavonással és gyűlölködéssel a társadalom széttagolását okozzák, mint okoztak sok vérengzést, népmészárlást, gyilkos háborúkat.

E tapasztalatokon érlelődött az a követelésünk, hogy a vallás az iskola tantárgyai közül töröltessék. Töröltessék azért mert a tanuló értelmi megzavarása a modern tudományokénak ellentmodó tanokat hirdet nélkül, hogy azok a tudományoké mellett megállhatnának. A bibliai teremtéstörténet például ellentmond a geológia és Lamarck-Darwin-féle evolúció tanításainak, de az utóbbiak a

a közérvényűek a tanult emberek körében. Vagy például a vallás egyik alaptételét tevő másvilágról, a menyországról mitsem tudnak a csillagászok. Átkutatták az eget, de arra a zavartalan boldogság honára nem akadtak. S ha a két ellentétes állítást egymás ellenében mérlegeljük, a csillagászat serpenyője bizonyul súlyosabbnak.

Töröltessék az iskolai vallástanítás még azért, mert sok a gondolathiba a vallásokban. Hipotéziseiket például valóságoknak veszik s fölébe helyezik a bebizonyított tudományos igazságoknak. Vagy olyat következtetnek, hogy, ámbár a mindentudó isten fogalmától származó predesztináció szerint az ember sorsa összes cselekedeteivel előre meg van határozva, az ember mégis szabadakarátú s élete minden mozzanataért felelős. S bosszúállónak mondják az istent, jóllehet aljas érzés a bosszú, tökéletes lényhez éppen nem illő.

Töröltessék továbbá azért, mert a vallásnak tulajdonított nagy fontosságnál fogva az iskolák a hitfelekezetek megerősítésére nevelik elsősorban az ifjúságot s csak amennyiben azzal összefér, közvetítik a tudományok elsajátítását. Így pedig elfogulatlan gondolkozású és alapos tudású emberek nem kerülhetnek ki az iskolából, bármilyen jogosan várjuk is el azt.

S végre töröltessék a vallástanítás, mert nemcsak kétségbevonható a vallás magasztalt, áldásos hatása magaviseletünkre, de sokban kifogás alá esik az is, ami erkölcsi eredményt felmutat. A valláserkölc nem felel meg haladott kultúránknak. Mi tisztább erkölcsöt követelünk, mint a menyei jutalom és a pokoli büntetésre alapítottat. Akit csak az istenfélelem tart féken, az nem lehet megbízható. Gyenge is az a fék. Azonkívül veszélyt látunk a jó erkölcsre nézve olyan tanításban, hogy a jóságos isten buzgó könyörgésre megbocsátja vétkeinket, hisz ez buzdítás is lehet a vétkezésre! S veszélyt látunk a jó erkölcsre nézve még abban, hogy a gyontató pap, ki maga is gyarló ember, feloldhat bűneink alól. Az a tanítás meg éppen elvetendő, hogy van a földön egy abszolút tekintély, kinek nemcsak elismeréssel, de vak engedelmességgel is tartozunk s aki az egyház érdekeinek szemmeltartása mellett dönti el azt, mi az igaz és való a tudományok gondosan megokolt állításaiból s mi nem.

A valláserkölcnél nemesebb, azaz öntudatosan és önmagáért követett jó erkölcsre kívánjuk a jövő nemzedéket nevelni s ezt az eredményt a modern erkölcstannak az iskolába való bevitelével véljük elérhetni. Az iskolai fokozathoz mért, bölcsészeti alapra fektetett erkölcstan már azért is külön hatással lesz a valláserkölcnél az ifjúságra, mert nem vakhit, hanem fejlett értelem támogatja a jó erkölcs szükségességének és hasznosságának felismerését és megkedveltetését.

Ennyi okból követeljük az iskolai vallástanítás eltörlését s helyébe a modern erkölcstan behozatalát.

Leszner Rudolf.

A nőhallgatók kitiltása a jogi fakultás előadásairól. Wlassics Gyula kultuszminiszterségének idején a magyar egyetemek kapui megnyíltak a nők előtt. Az úgynevezett liberális korszaknak egy igazán liberális megnyilatkozása volt ez. Azóta kultuszminiszterek jöttek-mentek és a nőknek az egyetemhez való jogait majd mind-egyik megszorította valamelyest. Jeles érettségi bizonyítvány követelését és egyéb akadályokat állítanak most a beiratkozó nőhallgató elé. Nemrég meg arról adtak hírt a lapok, hogy az ideálisan liberális közoktatásügyi miniszter jóváhagyta a budapesti egyetem tanácsának azt a határozatát, amely megtiltja a nőhallgatóknak, hogy a jogi fakultás *tárgyaira* beiratkozzanak és ezzel kimondotta, hogy az egyetemi szabályzat harmadik pontja, mely szerint „a beiktatott hallgatónak jogában áll bármely más karbeli előadásokat is hallgatni” a nőhallgatóra nem terjed ki.

Nem akarunk banalitásokat elmondani, nem akarunk beszélni arról, mi teszi szükségessé, hogy az életpályát sorra megnyíljanak a nők előtt, hogy manapság már nem lehet a nő minden tevékenységét egyszerűen a szerelemre, a fehérnemű-stoppolásra, a szappanfőzésre és hasonló lélekfelemelő funkciókra korlátozni. De mindenképpen jellemző, hogy egy magyar kultuszminiszter 1911-ben nem elégszik meg azzal, hogy a nők a jogi fakultásra be nem iratkozhatnak és jogi diplomát nem szerezhetnek, amint ezt Franciaországban, Oroszországban, Svédországban és másutt megtehetik, hanem az egyetemi tanulás szabadságának alapfeltételétől, bármely előadás hallgatásának lehetőségétől fosztja meg őket.

Nem szeretjük a könnyelmű megállapításokat, de azt hisszük, hogy az egyetemi tanács és Zichy János gróf úr nem a Herczegh, a Király, a Sághy, a Csarada szomorú tudománytalanságától és lehetetlen színvonalától félti a nők erkölcsét, hisz egészen bizonyos, hogy ezeknek a professoroknak előadásaira még véletlenül se tévedt be egy nőhallgató sem, a magánjog vagy kereskedelmi jog hallgatása se aggaszthatta nagyon az intéző urakat, hanem – úgy látszik – az egész rendelkezés Pikler Gyula ellen irányul, mert őt hallgatták újabban többen a nőhallgatók közül is. És ez a határozat azok közül az apró praktikák közül való, amelyekkel mindenáron gyengíteni akarják a Pikler nagyszerű munkájának eredményeit.

Mindenütt a világon, kis német és svájci városokban, az emberek, ha idegeneknek a városuk nevezetességeit mutogatják vagy róluk beszélnek, a múzeumok és a természeti szépségek mellett büszkén emlegetik az egyetemük tudományos színvonalát, előkelő szellemét. Mi ellenben, ha nagyon frappánsan akarjuk jellemezni a magyar kultúrátlanságot, a legelső példák között említjük fel az egyetemet, jelesül pedig a jogi kart, amelyről kiveszett minden lendület, minden komoly tudományos törekvés, mely egyszerű diplomaszállító intézetté és a magyar gentry azon tagjainak eltartójává súlyodt, kik a közigazgatás és a minisztériumok nagy alimentumában helyet nem kaptak, amely politikai célokból új közjogi tanszéket szeretne felállítani, míg az európai jogtörténelmet egészen és a jogbölcseletet részben kiszorítja a diszciplinából és amely a nőket, ha egyedül rajta múlna, talán egészen kitiltaná termeiből. *(sz-úr.)*

Az antimilitarista honvédelemügyi miniszter. A tavalyi Országos testnevelésügyi kongresszuson egy hóbortos talmudista kiadta a jelszót: a Galilei Kör tagjai antimilitaristák! A Galilei Kör tagjai antimilitaristák voltak, mert kitartottak azon álláspontjuk mellett, hogy az iskolai testnevelésben a céllövészetnek nincsen helye. Ma, amikor maga a hadsereg is a szabad tornát úzi, a testnevelésügyi militarizálása nem egyéb a reakció rossz ötleténél. A testnevelésügy élén éppen a legkevésbé militáris nemzetek haladnak. Anglia, amely nem ismeri az általános védkötelezettséget, Amerika és Canada,

amelyekben még állandó hadsereg sincsen. A sportoló Athén legyőzte a militáris Spártát, a sportoló Hellas a militáris Ázsiát, a sportoló Japán a militáris Oroszországot. A céllövészet nem tartozik a testneveléshez, fiziológiai, pszichológiai és pedagógiai szempontokból egyaránt elvetendő. És elvetendő mindenek fölött az emberiség nevelése érdekében, amely a militáris szellem legyőzésén alapul. Így beszéltek a kongresszuson a szabadgondolkodó diákság képviselői és ezért szidalmakkal igyekeztek őket terrorizálni, sőt az említett kongresszusi talmudista még antiszemita leleplezésekkel is szolgált. Végül az erőszakoskodás betetőzésül az elnök kiutasította az ellenzékét a kongresszusról. Ezzel azután egy csapásra antimilitaristák lettek a szabadgondolkodók azon közvélemény előtt, amely az antimilitaristákról csak azt tudja, hogy azok Franciaországban laknak és hogy onnét meg a papokat régen kikergették. A klerikálisok napilapja tajtékozva követelte, hogy a Galilei Kör jövődi katonai tagjait tiltsák el a tisztí kardbojttól. A katonai szaklapok is beugrottak és hónapokon át foglalkoztak a „szabadgondolkodómételylyel”. Balkán félművelteji voltunk ismét Herczegh szerint és a nyugati dekompozíciójának termékei Zichy szerint; a társadalom egyik torzshajtása ... A honvédelemügyi miniszter e hónapban leíratott intézett Kecskemét városához, amelyben az iskolai testnevelés militarizálását testnevelési, pedagógiai és erkölcsi szempontokból elítéli. Elvárjuk, hogy az a meggyőződött talmudista és azok az írástudatlan tapsolói, akik meg tudták a szabadgondolkodó diákságot rágalmazni akkor, amikor a minisztert a maguk oldalán hitték, most az antimilitarista minisztert is antiszemita leleplezésekkel fogják üldözni és vele szemben elég bátrak lesznek olyan eszközökhöz folyamodni, amelyeket elég gyávák voltak a szabadgondolkodó diákokkal szemben felhasználni.

A rektor és az értelmiség túltengése. „Az értelmiség túltengése abból áll, hogy az értelmiségiek között sok a szegény és a tehetségtelen; zárjuk ki a szegények gyermekeit és az egyszerűen érettségizőket az értelmiségből, akkor az értelmiség gazdag lesz és tehetséges.” Az a derűtlenség, amely e Genersich-féle tétételeket fogadta, főültesen bánt el ennek a rektori beszédnek megszegyenítő tanulságaival.

A régi természettudósok egész tudatlan gögje a társadalomtudományokkal szemben kiütözik ebből a beszédből. Ugyanaz az orvostanár, aki az ember valamely szervezeti túllengését csak szorgosan ellenőrzött adatsorok alapján, tisztázott módszerekkel és a megerőltetett elme leleményességével közelítené meg, ugyanaz az emberi társadalom egyik szervének túllengését minden anyag- és tárgyismeret nélkül, a közhelyek módszerével és a tudatlanság kedélyességével tárgyalja.

Amikor Tisza Kernstokról mond véleményt, Göröcsöni Dénes Pikler Gyuláról és Herczegh Ferenc Tauffer tanárról, akkor Genersichnek tudnia kellene, hogy a tudomány nemcsak jogosít az ítélezésre, hanem köteles is az attól való tartózkodásra. Amint a tudomány túllépi hatáskörét, a tudatlanság is vérszemet kap.

Vallásoktatás kiküszöbölése. *Franciaországban*, az iskolákban 1862 óta csak a világi erkölcsant és polgári ismereteket tanítanak azzal, hogy a csütörtököt szabadon hagyják azok számára, akik gyermekeik vallási oktatásáról gondoskodni kívannak. *Angliában* valamennyi párt támogatásával egy moralliga harcol a világi erkölcsantítás elterjesztése érdekében és eddig 70 iskolában sikerült eszméit megvalósítani. *Olaszországban* 1877-ben az iskolakötelezettséggel együtt lépett életbe a világi erkölcsantítás. Az államnak csak világi iskolái vannak, sőt megszűntek az egyetemeken a teológiai fakultások és a vallásoktatás,

mint tantárgy száműzöttetett mindenünnen. *Svájcban* minden kantonnak külön iskola-rendszere van, a szövetségi kormány csak a díjtalan és felekezetenlküli elemi oktatás! követeli meg. *Északamerikában* a vallásoktatás nem kapott helyet az iskolákban és nem érdeklödik a tanító felvételkor a gyermek vallása iránt. *Japánban* sincs nyoma sem a vallástanításnak, ott is világi erkölcestant tanítanak, amelynek alapját az 1878-ban tartott császári beszéd szolgálta.

Barkóczy gárdájából megint két harcos került a sor élére, akikről következtetni tudunk magára a gazdára. Létmányi tanár az egyik. Egyik estilap híradása szerint, Pozsonyba érettségi biztossá nevezték ki a derék tanförfiút, akiröl eddig csak annyit tudunk, hogy egy tankönyvet, amit bírálát céljából adtak neki át, egy szó változtatás nélkül saját neve alatt adott ki. A másik kitüntetett lovagja a valláserkölcnek Dsida Ottó, kaposvári fögimnáziumi igazgató. Ez a fiatal legényember ötvennégy nálánál szolgálatban idösebb igazgatót elözött meg. Mikor Kaposvárra mint VIII. fizetési osztályban levö tanárt a VII. fizetési osztályba igazgatóvá nevezték ki, az volt az érdeme, hogy egy katolikus legényegyletnek volt agilis titkárja, az újabb kegynek pedig, úgy látszik, az szolgált alapjául, hogy mióta a legényegyleti titkár Kaposváron van, a liberális gondolkozású és nem katolikus tanároknak sorba menni kellett (volt köztük olyan is, aki 10-15 éve volt ott és gyermekei ott nőttek fel) és hogy a liberális és felekezeti gyölölködést nem ismerö városban a legvadabb felekezeti gyölölködést sikerült lángraszítania.

A tízparancsolat nevében kivette az egyház a szájából a kenyeret egy kis tanító-nőnek, akit éppen a tízparancsolat alapján álló egyház szolgái kergettek annak a tettnek az elkövetésébe, amelynek alapján a vérrel írt ítéletet hozták. A toskoberendi tanító-nö kálváriája sok mindenre megtanít bennünket: Hogy az egyház nem híve a bünök megbocsátásának, hogy az egyház nem segíti lábra az elesetteket, hanem a bün feleútjáról visszatéröket újra bünbe taszítja (mert hát mi vár a kenyérétöl megfosztottra más, mint újra maga ellen emelni a feyvert), hogy másokat gyilkolni nem bün (hiszen megáldja a harcba indulók gyilkos feyvereit és szentjei között tömegesen találatnak szándékos emberölésben leledzök), de a megunt életet magunktól eldobni bün. Olyan igazságok ezek, amiket csak egy kultuszminisztertöl jóváhagyott egyházi ítélet mer elmondani, mert holmi szegény újságíró a szabadságával fizetné rá, ha elmondaná öket.

SZEMLE.

Minimális program – maximális perfidia. A Tisza István megfigyelő intézetében, a Magyar Figyelőben még szabadon járkáló Magister úr a Singer és Wolfner-cég védelme alatt tömörült és cirka 3000 előfizetőt kitevő hazát havonta egyszer szokta figyelmeztetni ama veszélyekre, mely őket a Galilei Kör részéről fenyegetik. Újabban már nem is a hazát, hanem a magyar államot veszi hathatós védelmébe, mondván, hogy ez az ifjúság oly előadásoknak tapsolt, mely a minimális nemzetiségi program felállításával – megtagadta az államot.

Jászi Oszkár ez előadásában a következőket mondotta: „Aki nem frázisokat, hanem összefüggéseket néz, az előtt kétségtelen, hogy a nemzetiségi kérdésnek egy közös alapja van. Létezik egy közös minimális nemzetiségi program, mely a világ összes nemzetiségi kérdéseiben közös és amely minimális nemzetiségi program megoldása nélkül sehoh a világon a nemzetiségi kérdésben békét, rendet és kooperációt létesíteni nem volt lehetséges. Ez a minimális program így foglalható össze: jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás kell a népnek. Már pedig *jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás csak az lehet, melyet a nép saját nyelvén kap.* Voltaképpen ez a minimális nemzetiségi program tökéletesen és szórói-szóra fedi a minimális szociális programot is.” Magister úr számítván olvasóközönségének tudatlanságára, a legmerészebb fordulattal kijelenti, hogy ezen program megvalósítása államellenes, mert végső eredményben föderalizmusra vezet.

Rosszhiszeműen használja a föderalizmus szót, a tolvajnyelvet, hogy olvasói ne értsék, mit akar mondani s hogy miért államellenes dolog az, ha az állam polgárai anyanyelvükön kapják a tanítást az iskolában, a bírságot a vármegyén s az ítéletet a bíróságon. Hiszen ha ez igaz, akkor a nemzetiségi törvény alkotói rosszabbak voltak Jászi Oszkárnál s az összes galileista diákoknál, mert ők ezt a minimális programot 1868-ban a magyar állam törvényei közé iktatták.

„Az ország minden lakosa saját községi bírósága előtt anyanyelvét, más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét, saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét használhatja” (7. §). „A bíró a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközözi” (8. §). „Köteles az állam az állami tanintézetekben lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik” (17. §). „A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni” (21. §). „Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be” (23. §). A törvénynek ez az okos, liberális, humánus szelleme, ez a minimális program nem kell azoknak, kik Tisza Istvánnal élükön a nemzetiségi mumust mindig és min-

denki ellen kijátszák, kik azt hirdetik, hogy az ország nagy vérző sebein, a nép tudatlanságán, gazdasági, szociális, kulturális elmaradottságán csak becsületes, népies politikával lehet segíteni. Ők az anyanyelv használatát, szemben a törvény világos rendelkezéseivel, államellenesnek hirdetik, el akarják hitetni rólunk, hogy mi fel akarjuk darabolni az államot, hogy mi külön nemzetiségi kerületeket, e kerületeknek külön területi politikai jogokat s területi önállóságot akarunk adni. Tisza István irodalmi csendőrsége a galileista ifjúságot rosszhiszeműen vádolja tehát államellenes tendenciával, föderalizmussal. A demokráciától s a haladás minimális programjától való félelmük nagyobb, mint igazságszeretetük. A nemzetiségi békének egyetlen orvosszere a becsületes demokrácia. Ettől irtózik Tisza István s az a pár ezer gróf és báró s ezek politikai cselédsége, akiknek sem nemzetiségi béke, sem demokrácia nem kell. Keserű ez az orvosság, de végre is be kell majd venni – akárhogy kapálódzik is Magister úr a Megfigyelőben.

V. H.

„Hogy a fiú az ő atyának ellensége legyen”, ezzel a megbízatással küldi Jézus a tanítványait Izrael népének eltévelyedett juhaihoz. „Mert jöttem, hogy azt cselekedjem, hogy a fiú az ő atyának ellensége legyen, a leányzó az ő anyjának és a menyé az ő napának. És hogy az embernek ellensége legyen az ő háznépe. Aki szereti az atyát vagy anyját inkább, hogy nem engemet, nem méltó az én hozzám; ée aki szereti fiát vagy leányát inkább hogy nem engemet, nem méltó az én hozzám . . .” (Máté evangéliuma X. 34-37.) Jézus kereszténysége és Jézus vallását államvallássá iktató állam a szegénységet és alázatot, a türelmet és megbocsátást, mindent elfeledt a nazaréti tanításából, de ezt az egyet annál következetesebben és annál kegyetlenebbül viszi keresztül. Jauernik József, a hagyományokat konzerváló vidéki közigazgatás kizsákmányolt kishivatalnok, akinek idegpusztító munkájáért az élet nem nyújtott az anyagi jólét örömeiből semmit, csak egyet kívánt: „. . . legyének tekintettel a meggyőződéseimre meg a fiaméra és ne követeljük a hittant. Hagyják az életnek nevelnem a gyereket. Becsületes, munkára való embert akarok faragni belőle, a kenyérharcra akarom előkészíteni . . .” Szegény Jauernik! És szegény Jauernikok! Akikkel az élet minden megnyilvánulásában az istentől eredt világrendnek csak a gonosz »voltát érezteti. Akik felkészültek a hazugságok ellen a harcra, de maguk végigverekedni a harcot nem tudták. Mind, mind, akik elindultak sárkányölesre és akiket béklyóba vert, megrokkantott a harc a kenyérért, nagy szent várokozással várják, hogy megszülessék a gyermek. A gyermek, aki majdan kivége az apja elernyedte kezéből a zászlót, aki tovább folytassa a megszakadt harcot, akibe beleöntheti szeretetét, gyűlöletét és harci kedvét. De jön a valláserkölc és kinyújtja csontkarját vágyaid, eszméid, nagyot-akarásaid letéteményeséért, hogy leszakítsa az anya kebeléről a leányt, az apa oldaláról a fiút. Ami a te szemedben a legirtózatosabb szentségtörés: durva férfikézzel vájkálni a serdülő hajadon szüzi lelkének a titkaiban, azt kötelességévé teszi a valláserkölc egy papi ruhába öltöztetett idegen férfinak, aki odaáll az anya és lánya közé. A hatodik és tizennyolcadik év között, amikor legmohóbban szívja magába az új igazságokat és új ismereteket a fejlődő agyvelő, megtömi egy halott kultúra halott ismereteivel, kultúraellenes, tudománygyűlölő tanításaival, az asszonycsábító Dávid, a tömegeket gyilkoló Saul, az élet örömeit és szépségeit megvető keresztény szentek erkölceivel. A modern technika, a modern természetmegismerés ezer csudájával, ezer szépségével vonja maga felé tudásszomjas lelkét, de öneki Jakob fiainak a nevét kell megtanulnia és tizedrangú szentek viselt dolgait kell számontartania. Ha pedig úgy akarod nevelni, hogy neked örömind teljék benne, a társadalomnak pedig hasznos munkása legyen, megállapítják, hogy nem vagy alkalmas arra, hogy gyermekek neveléséről gondoskodjál, az árvaszék gyámot rendel

ki számára, aki azt tanítja neki, hogy hitetlen apja nagyobb bűnös az apagyilkosnál, aki kellőleg meggyónt és feloldozást nyert, gyámat, aki azt teszi: „hogy a fiú ellensége legyen az ő atyának?”. (*D'Artime.*)

Megtagadott fogadalom. A nagyváradai főgimnázium nyolcadik osztályú katolikus tanulóinak utolsó vallástani órája volt. Szilágyi Dózsa hittanár meg akarta fogadtatni növendékeivel, hogy soha életükben nem párbajoznak és *progresszív célú egyesületbe sohasem lépnek be*. A tanár úr felolvasta a fogadalmat s felhívta a fiúkat, hogy neve olvasása után mindenki mondja meg, hogy aláírja-e a fogadalmat, igen-e vagy nem. A fiúk némán összenéztek. Csendesen hangzott el az első név: Balázsovits Rezső? A válasz kurta volt: Nem írom alá! A tanár úr nézett egyet, majd tovább olvasott. Bíró Dezső? A válasz ugyanaz. Nem írom alá! Szilágyi Dózsa arca még csudálkozóbbr lett és már kételkedve kérdezte Boócz Aurél? Nem írom alá! És így folytatódott. Négy fiu akadt, kik a fogadalmat aláírtak. Hét fiú tagadta meg a fogadalom aláírását és pedig: Balázsovits Rezső, Bíró Dezső, Boócz Aurél, Búzás Béla, Jancsó Sándor, Könczey Sándor és Süveges Ferenc. Nem tudjuk, hogy a jezsuita páter, vagy a hét fiú bátorságán csudálkozzunk-e inkább. Megkérdezzük Csernoch János urat, Kalocsa érsekét, hogy a szabadgondolkodók támadják-e a lelkiismereti szabadságot, vagy az egyház, mikor az érettségi előtt álló, drukkoló ifjúságtól egész életükre szóló fogadalmakat zsarol ki. Kik csempézik be a politikát az iskolába? S ha a katolikus egyház nem áll a haladás útjában, miért kell a katolikus ifjúnak fogadalmat tenni a katolikus vallás tanár kezébe, hogy progresszív célú egyesületbe sohasem lép?

Nők választójoga és a szabadgondolkodás. A nők felszabadításának útja a férfiak felszabadításán vezet keresztül. A női választójog feltételezi a férfiak választójogát. Az a választójog, amely ma Magyarországon uralkodik, nemcsak a nőt, de a férfilakosság zömét is kizárja a választójogból. A választójogért folyó küzdelemben ma szemben találjuk egymással nemcsak a régi rend védelmezőit s az új Magyarország úttörőit, hanem ez úttörőket, az ostromló sereget új, friss csapatok ostromolják. A női választójog hívei oldalba támadják az általános, egyenlő, titkos választójog harcosait, nem kis öröme azoknak, kik a semmilyen választójog alapján állanak. A szabadgondolkodók feltétlen hívei a nők választójogának, örömmel látják a női választójog táborának a szaporodását, de elítélik azt a taktikát, melyet követnek. Nem lehet megfelelő fegyver a férfi választójogi gyűlések tervszerű megzavarása, szónokaik kigúnyolása, neveltségessé tétele. Az ő támadásuk, haragjuk, gúnyjuk csak gyengítheti annak az akciónak súlyát jelentőségét, mely végsősorban a női választójog eljövételének természetes előkészítője. Az *elméletileg* többnek követelése a női választójog híveit nem jogosítja fel arra, hogy azokat lenézzék, reakciónáriusoknak csúfolják, kik e mellett a *gyakorlatilag* többnek, az általános, egyenlő, titkos szavazati jognak megvalósításáért küzdenek.

Taktika és választójog cím alatt Vázsonyi Vilmos nekitámad a P. L.-ban mindazoknak, kik eddig az általános, egyenlő, titkos választójoggal taktikáztak. Oszttjuk azt a felfogását, hogy a választójoggal nem lehet és nem szabad taktikázni. Azonban amikor Vázsonyi ugyanezen cikkében kijelenti, hogy nem törődik semmiféle jelszóval, de megelégszik oly reformmal, amely a jelenlegi választók számát megkétszerezi, akkor maga taktikázik, még pedig igen szerencsétlenül. Vázsonyi a választók számának a megkétszerezéseért – úgy látszik – hajlandó feláldozni a titkosságot. A választójog becsületes hívei nem alkusznek és nem taktikáznak. Akinek a titkosság csak jelszó, amelyről le lehet mondani, az lehet kitűnő politikus, jeles taktikus, még a terézvárosi demokráciának is lehet képviselője, de nem megbízható harcosa annak a küzdelemnek, mely az általános, egyenlő, titkos választójog kivívásáért, az igazi népképviseléstért folyik.

MOZGALOM.

Egy kevés túlzással ezt a hónapot a klerikalizmus és antiklerikalizmus hónapjának mondhatjuk. A parlamentben, a főváros tanácsában, a felekezetek gyűlésén a felekezeti iskolák kérdése, a kongregációk túlkapásai majdnem állandóan napirenden voltak, másrésről a szabadgondolkodó mozgalom elleni felkészülés öltött szokatlan mérvet. Csernoch harci riadója, Polónyi-Tankréd kilátásba helyezett keresztes háborúja, a klerikális és a konzervatív sajtó uszításával szemben jólesik megállapítanunk, hogy a sajtónak óvatosan hallgató liberális múltú része és egyes liberális programmű politikusok bátor és tisztességes szintvallással szóltak bele a harcba.

Magának a magyarországi szabadgondolkodó mozgalomnak is mozgalmas eseményteljes hónapja volt a május.-

Ez évben ünnepelte meg először a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete a Martinovics-pőr legyilkoltjainak az emlékét.

Martinovics-ünnep.

Meleg és őszinte lelkesedés közepette folyt le a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének május 14-iki Martinovics-ünnep. A Ferrer-ünnepély óta ez volt az Egyesület legimpozánsabb erőmegnyilvánulása. Lelkes ünnepi közönség zsúfolásig töltötte meg a régi országház üléstermét, ahol Lengyel Imre elnöki megnyitója után Benedek Sándor országgyűlési képviselő méltatta nagyszabású beszédében a szabadgondolat vértanúinak emlékét és Polányi Károly nagy tetszéssel fogadott záró beszéde után Törzs Jenő mondta el nagyhatással Karinthy Frigyes versét.

Bacsányi-ünnep.

Az ünnepélyvel egyidejűleg a kassai *Bacsányi Kör* megünnepelte Bacsányi Jánosnak az emlékét. A gyűlésen, amely a kassai szabadgondolkodók első nyilvános fellépése volt, Deyl Jenő elnök mondott megnyitó beszédet, Köhalmi Béla felolvasásban méltatta Bacsányi emlékét, Tímár Miklós pedig a szabadgondolkodó mozgalom elleni támadásokkal foglalkozott. Az előadókat lelkes és szépszámú közönség hallgatta.

A Galilei Kör mozgalmában ismét két olyan mozzanat volt, amely a kör ellenségeinek éles támadásait vonta maga után: a nemzetiségi kérdéstről folytatott vita és a műgyetemen felállított oltár ügyében történt állásfoglalás.

Nemzetiségi vita.

Jászi Oszkárnak a nemzetiségi békéről tartott előadása bevezetése volt a Galilei-Kör nemzetiségi akciójának. Az akció első fontos momentuma az az értekezlet, amelyet a Galilei Kör a nemzetiségi békéről a nemzetiségi diákokkal együtt rendezett. Az értekezlet előadója Hodzsa Milán volt, felszólalt Jászi Oszkár, Milmovics Iván a szerb, Duma Sándor a román, Porubsky Dusan a tót nemzetiségű egyetemi ifjúság és Fazekas Sándor a Galilei Kör nevében. A felszólalók mind hangsúlyozták, hogy a magyar demokráciáért és a nemzetiségi jogokért vívott küzdelem közös pontjai lehetővé, sőt szükségessé teszik a nemzetiségi és a magyar radikális diákság együttműködését, A közös akció előkészítésével és szervezésével a Galilei Kört bízták meg.

Az első tennivaló mindenestre a nemzetiségi viszonyok alapos és előítéletek nélküli megismerése. Ezt a célt szolgálja az a jövő ősszel tartandó előadássorozat, amelynek tárgya a nemzetiségi vidékeken uralkodó állapotok szociológiai leírása. Ez az egyetlen módja annak, hogy a „sárga” sajtótól félrevezetett, ultrasovén jelszavaktól terrorizált és a nemzetiségi viszonyokat csodálatosan nem ismerő közönség tisztán láthasson és ítélhessen. Innen már csak egy lépés kell annak a felismerésére, hogy a nemzetiségek jogainak és a demokratikus haladásnak ellenségei mindig és mindenütt ugyanazok, hogy ugyanazok játszik ki az általános választójog ellen nemzetiségi vidéken a „magyarság szupremáciájának” rosszhiszemű jelszavát, akik színmagyar vidéken az „intelligencia fölényét” féltik a választójogtól.

A nemzetiségi béke többet jelent, mint a nemzetiségi harcnak pusztja megszűnése. Jelenti a Magyarország területén élő népek összműködését közös céljaik, gazdasági és kulturális érdekeik megvalósítására, egységes küzdelmet az egyesek, osztályok és fajok privilégiumait oltalmazó, elnyomásra és kizsákmányolásra alapított uralom ellen, egységes küzdelmet a legszélesebb alapokra, az összesség egyforma jogaira épített demokratikus Magyarorszáért.

A műegyetemi oltár.

Az elmúlt hó mozgalmainak középpontjába a rajztáblák és logaritmusok csendes birodalma, a *Műegyetem* került, amelytől az exakt tudományok művelése eddig eléggé távol tartotta a harcos klerikalizmust s amelynek falain még a keresztmozgalom hullámai is megtörttek. Most ünnepelt a Műegyetem s ez az ünnep alkalmasnak látszott arra, hogy a reakció itt is megmutassa mindenhatóságát. A felekezetenélküli magyar állam felekezetenélküli tudományos intézete a római katolikus vallás szertartásainak színhelyévé vált. A segítőegylet szűzmáriás zászlójának felavatása oltárral, misével, pappal ment végbe s ezzel szigorúan katolikus jellegű ünnep lett a Műegyetem ünnepe.

A szabadgondolkodó diákság tartózkodott az ünnepély megzavarásától, de a klerikalizmus újabb térfoglalásával szemben *nyilvános diákgyűlésen* adott tiltakozásának kifejezést. A lelkes hangulatban lefolyt gyűlés Székely Artúr, Téry Tihamér, Stein Frigyes és Scheff-Dabis László felszólalásai után *határozati javaslatban* tiltakozott az ellen, hogy a tudományos kutatás céljait szolgáló intézetben más nézőpont, mint az elfogulatlan és előítélet nélkül való tudomány érvényesülhessen, megállapította, hogy a Műegyetemet ért e súlyos sérelem az egyetemen kívül álló befolyások eredménye és kijelentette, hogy minden rendelkezésére álló módon és eszközzel folytatni fogja a küzdelmet az állami főiskolákon támadólag fellépő klerikalizmus ellen.

A háromszáznál több műegyetemi hallgató által aláírt határozati javaslatot a szabadgondolkodó diákság küldöttsége kívánta a rektornak, mint a Műegyetem ügyei egyetlen illetékes intézőjének bemutatni. *Am a Műegyetem rektora, akinél előzőleg a Szent Imre kör küldöttsége tisztelgett, nem fogadta szabadgondolkodó diákjainak küldöttségét.* A szabadgondolkodó diákság erre felragaszokon adta határozatát a nagyközönség tudomására.

Érdekes tünet, hogy a klerikális lapokon kívül a „liberális” polgári sajtó egy része is a műegyetemi zavarok kapcsán a Galilei Körtől féltette a felekezeti békét. Holott a harcot nem a Galilei Kör, hanem a felsőbb körök tetszését minden áron megnyerni akaró néhány reakciós diák provokálta. Az akció nemcsak a Galilei Körnek, hanem minden antiklerikális, szervezett és szervezetlen főiskolai hallgatónak együttes akciója volt. A határozati javaslat aláíróinak nagy része nem tagja a Galilei Körnek. A klerikalizmus erőszakos fellépésének nem is lehet más a következménye, minthogy szervezkedésre bírja az eddig indifferens, a mozgalomtól tartózkodó ifjúságot is.

Martinovics Kör.

Az a lelkes és intenzív munka, amit az eperjesi *Martinovics Kör* végez – mint már a múlt számunkban is írtuk – kihívta a kör tagjai ellen a reakció dühét. A kör elnöke Hebelt Ede ellen irányuló akció egyelőre csütörtököt mondott, de két diák tagjával szemben már több sikerrel léptek fel. Az egyik márciust a proletárok ünnepének mondtotta, a másik egy Ady-verset szavalt. És ezért a főbenjáró bűnért mind a kettőt megfosztották tandíjmentességétől, állásától és táppénzétől. A vármegye alispánja, tehát a megyei gentry szavazatától függő közigazgatási hatóság külső beavatkozása és terrorizmusa folytán hozta meg a félénk tanári kar ezt az embertelen ítéletet. De a budapesti diákság megmozdult és kárpótolta a két üldözött diákot.

Az eperjesi viszonyokról még csak annyit, hogy egy helybeli izléstelensége folytán a radikális diákok sajtópört indítottak ellene. A vizsgálat megindult, a vizsgálóbíró a reakciós Széchenyi Kör díszelnöke, a törvényszék elnöke elnöke egyúttal a Rákóczi katolikus körnek is, a felesége pedig a Mária-leányok főnöknője . . .

Úttörő Társaság.

Új szervezete is alakult a szabadgondolat táborának. E hó 21-én tartotta alakuló ülését az „*Úttörő Társaság*”. A gyűlés vezetésére egyhangúlag dr. *Székely Aladár* országgyűlési képviselőt kérték fel, ki is az elnöki széket elfoglalva, üdvözölte a megjelenteket s röviden vázolta a megalakulás célját.

Ezután dr. *Fényes Samu*, az Úttörő szerkesztője tartotta meg előadását az Úttörő Társaság programjáról s *Faber Oszkár* a szabadgondolkodók hitéről és a klerikalizmus törekvéseiről. Az előadások után a napirend egyéb részei kerültek tárgyalásra. Kimondotta a gyűlés az Úttörő Társaság megalakulását, megvitatta pontonként s elfogadta az alapszabályokat s megejtette a választásokat.

Elnökké *Kaffka Lászlót*, társelnökké dr. *Székely Aladárt*, dr. *Ráskai Dezső* egyetemi m. tanárt, dr. *Ságody Gyulát*, dr. *Feleki Bélát*, igazgatóvá dr. *Fényes Samut*, központi főtitkárrá *Faber Oszkárt*, pénztárossá *Mocsányi Ödönt*, ellenőrré *Kell Jenőt* választották meg. Azonfelül megválasztotta a közgyűlés a 150 tagú igazgató választmányt. A társaság többi funkcionáriusait az igazgató választmány fogja megalakulásakor megválasztani. Várakozással nézünk az új társaság működése elé, a mozgalomnak csak hasznára lehet, ha a társaság megtalálja működési terét a szabadgondolat meglévő szervezetében.

Kérjük tisztelt előfizetőinket, hogy előfizetési díjaikat beküldeni szíveskedjenek, mert lapunk harmadik számát csak azoknak küldhetjük, akik Vállalt kötelezettségüknek már eleget tettek.

yj kiadóhivatal